

**KURTULUŞ SAVAŞINDA TÜRK - FRANSIZ İLİŞKİLERİ VE
BİR FRANSIZ TÜRK DOSTU ALBAY MOUGİN**

Dr. Hülya BAYKAL

GİRİŞ 457

I. BÖLÜM

TARİHSEL GELİŞİM 459

I. Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması ve Gizli
Anlaşmalar 460

II. Mondros Mütarekesi 462

A- Mütareke sonrası durum 463

B- Mütareke Sonrası Kilikya 465

III. Milli Mücadeleye Hazırlık 466

IV. Milli Mücadele 468

A- Milli Mücadeleye Karşı Tepkiler ve Manda Me-
selesi 469

B- Türk Toprak Bütünlüğünün Fransız Mandası Al-
tında Korunması Önerisi ve Fransız Albay Mougin'
in Osmanlı Devleti'ndeki İlk Görevi 469

C- Fransızlarla İlişkilerin Bozulmaya Başlaması 471

D- Fransızlarla İlişkilerin İyileşmeye Başlaması 477

II. BÖLÜM

TÜRK-FRANSIZ YAKINLAŞMASINDA BİR FRANSIZ
TÜRK DOSTU ALBAY MOUGİN 482

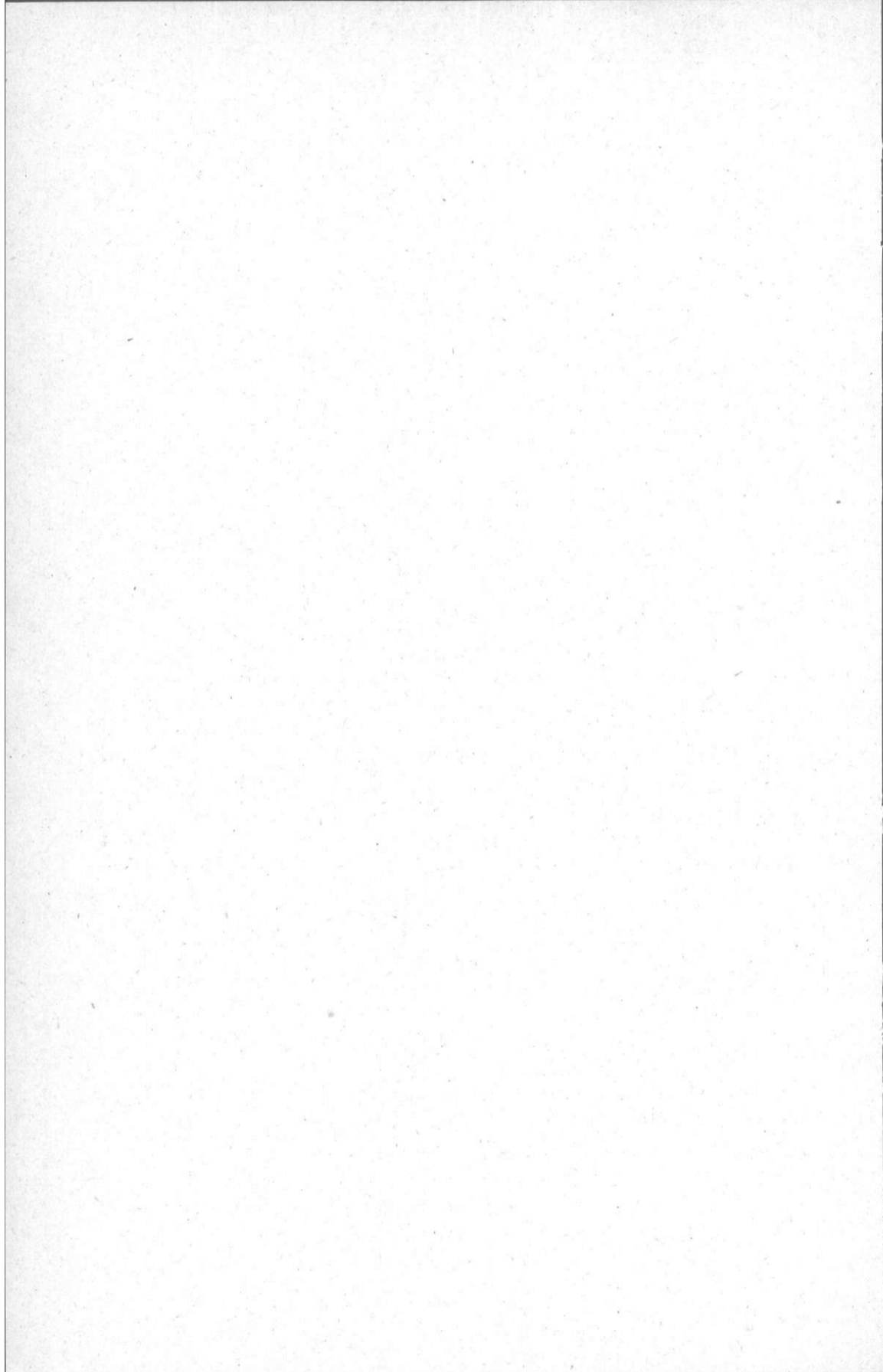
I. Albay Mougin'in Hayatı 482

II. Albay Mougin'in Türkiye'deki Faaliyetleri İle İlgili Kaynakları İçeren Fransız Arşiv Dosyaları: APOM	482
III. Türk-Fransız Yakınlaması ve Mougin'in Etkileri ..	485
IV. Mougin Hakkında Fransız ve Türk Gazetelerinin Yazdıkları	499
V. EK	501
Mougin İle İlgili Bazı Yazışmalar-Telgraflar	501
A- EK I.	502
1- 14 Temmuz 1922'de Albay Mougin tarafından verilen ziyafette Mustafa Kemal'in sunduğu nutuk.	502
2- Mougin'in 30 Ağustos zaferini kutlayan telgrafi	505
3- Mougin'den Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e (General Gouraud'dan Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf)	505
B- EK II.	506
General Gouraud'ya Mougin'den mektup	506
C- EK III.	507
Mougin'in gözüyle Cumhuriyet'in İlanı	507
1- 29 Ekim 1923 tarihli telgraf	507
2- 30 Ekim 1923 tarihli telgraf	508
D- EK IV.	509
Türk-Fransız İlişkilerinin yeni şekli	509
(Mougin'in İsmet Paşa ile Ankara'daki 2. görevine başlarken yapılan görüşme	509
SONUÇ	510

GİRİŞ

“Kurtuluş Savaşı'nda Türk Fransız İlişkileri ve Bir Fransız Türk Dostu Albay Mougin” adı altında konuyu ele alırken, Türk-Fransız ilişkileri içinde okuduğum kitaplar arasında bir konunun genelde belirtilmemiş olduğunu gözledim. Bu da Türk-Fransız ilişkileri içinde bir dostluk kavramının unutulması idi. Bu dostluk, milli mücadele yıllarında bir Fransızın bize ve özellikle büyük Önder'e gösterdiği dostluktu. Daha Anadolu'daki mücadelenin ne tür bir netice vereceği hakkında kimsenin önceden tahmin edemeyeceği bir zamanda, görevli olarak gittiği ülkenin insanına, büyük Önder'ine sevgi besliyor, saygı besliyor, dostluk besliyordu. Bu Fransız dost Albay Mougin'di!

Bu açıklamalardan hareketle yeni Türkiye ile Fransa arasında yakınlaşmayı sağlamak için, yılmadan canla başla çalışsan bu Fransız dosttan bahsetmekle, Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Fransız İlişkileri içinde konunun orijinalliğini yakalamaya çalıştım. Ancak genelde konuyu bir noktada toplamak istedimsede, hem tarihsel gelişmelerin, hem de izlenen dış politikaların nedenlerinin ve neticelerinin daha somut bir biçimde algılanabilmesi için bu sınırı aşmak zorunluluğunu hissettim.

I. BÖLÜM

TARİHSEL GELİŞİM

XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti idaresinde islahat hareketleri ve iki kere kurulan meşrutiyet gayretleri olumlu girişimler sayılırken, her seferinde dış tehlikeler ve ülke kayıpları, dış devletlerin Osmanlı iç işlerine karışmaları ve ekonomik yönden kendilerine fayda sağlamak için yaptıkları girişimler Osmanlı Devleti'nin çöküş devrindeki karakteristik yönünü oluşturmuştur.

XIX. yüzyılın ortalarından başlayarak Batı'dan alınan borçlar, yeni bir felaket nedeni olmuş, kaynakları kullanma yeteneğinden yoksun bulunuş sebebiyle, bu borçların faizlerini bile ödeyemez duruma gelmişti. Sonuçta XIX. yüzyılın sonlarında Devlet Maliyesi iflâs ettiğini resmen bildirmiş, bunu bahane eden Batılı devletler ülkemiz üzerinde tam bir ekonomik denetleme kurmuşlardı.

Avrupa XVIII. yüzyılda elde ettiği üstünlüğünü, XIX. yüzyılda dünyanın öteki yörelerinde de göstermişti. İngiltere, Fransa, Rusya ile öteki devletler dünyanın güçsüz ülkelerini idarelerine alarak, "medeniyet" adına onları sömürmeye başlamışlardı. Fransa'nın 1830 Cezayir'e saldırısı da oraya "medeniyet" götürmek gerekçesine gizlenmişti. 1850'lerden sonra güçlü bir devlet olan Almanya, dünyanın dört bir tarafının paylaşıldığını ve bunda kendi payının çok az olduğunu görerek hayal kırıklığına uğramıştır.¹

Avrupa'da 1870'te Almanya'ya yenilen Fransa, intikamını almayı istiyor, bunun için müttefikler arıyordu. En tabii müttefiki, Almanya'nın doğu komşusu olan Rusya idi. Bu arada Avusturya-Macaristan, Balkanlarda Rusya'ya karşı bir siyaset izliyordu ki, bu sebeple Almanya'nın tabii müttefiki idi. İngiltere, uzun süre Rusya'yı gözlemiş ise de, Avrupa'da yeni çıkan Almanya'ya karşı, Fransa ve Rusya ile işbirliğini, 1910'lardan sonra açıkça arttırmıştı. Osmanlı Devleti, Avrupa'daki bu ayrılımda tarafsız kalabilirdi.

¹ Tuncer Baykara, Milli Mücadele, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara 1985, S. 20.

Nitekim II. Abdülhamid, Almanya'ya büyük sempatisine rağmen, İngiltere faktörü dolayısıyla tamamen Alman taraftarı olmamıştı. Ancak 1908 sonrasında, özellikle askerlerin etkisiyle İttihat ve Terakki'deki Alman nüfuzu bir hayli artmıştı. Nitekim 14 Aralık 1913'te bir Alman askerî islah heyeti İstanbul'a gelmiş, yine o günlerde, Bahriye'de İngiliz, Jandarma'da Fransız subayları bulunuyordu. Ancak Alman askerî islah heyetinin durumu daha başka olup, İttihat ve Terakki İdaresi'nin Almanya'ya yakınlık duyduğu kesin bir gerçek idi.²

Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğini Almanya'nın yenilmezliği varsayımına bağlayan ve 2 Ağustos 1914'de gizli ittifakın yapılmasında başrolü oynayan Harbiye Nazırı Enver Paşa kötü bir sonucu aklından dahi geçirmemişti. 1912-1913 Balkan Savaşları'nın kayıplarını giderebilmek ve özellikle bu savaş sonucu eline geçirdiği Anadolu'yu çevreleyen Ege adaları ile "Megalo İdea"yı "İyonya"ya taşımak amacıyla olan Helenizm hülyalarına son vermek zorundaydı. Bu da Ege denizinde kesin bir üstünlük sağlamakla gerçekleşebilirdi. Ancak bu konuda ne Londra, ne de Paris Yunanistan'a karşı İstanbul'a bir güvence vermek niyetinde değillerdi. Üstelik Boğazlara yapılacak bir Rus saldırısı da onları (İngiltere ve Fransa'yı) artık eskisi kadar ilgilendirmiyordu.³

Bir taraftan Karadeniz'de Rusya'ya karşı savunma, öte yandan Ege'de üstünlüğü ele geçirebilmek stratejisinde Yunanistan'a saldırı politikasında, Enver Paşa Osmanlı Devleti'nin geleceğini Almanya'nın Dünya Savaşı'ndaki başarısına bağlamıştı. 3 Kasım 1914 Almanya ve müttefikleri yanında yer alarak harbe resmen giren Babıali'nin karşısında İngiltere, Fransa ve Rusya'yı bulması, önceki yüzyılların örnekleri ile hiç bağdaşmıyordu. Söyle ki, bu üç devlet bir türlü paylaşamadıkları Osmanlı İmparatorluğu'nu önce yıkmak ve daha sonra topraklarını bölüşmek için şimdi güçbirliği yapmışlardı.

I. Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması ve Gizli Anlaşmalar:

Avrupa'daki kümeleşmede, biriken büyük meselelerin sulh yolu ile çözümü güçtü. Bu meseleleri bir savaş çözer deniyor ve bu da bir

² Tuncer Baykara, a.g.e., 20-21.

³ Yuluğ Tekin Kurat, Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması, Turhan Kitabevi, Ankara 1986, S. 15-16.

kıvılcıma bakıyordu. Bu kıvılcım 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahdının Bosna'da, bir sırp tarafından öldürülmesi ile gerçekleşti. Avrupa'daki ekonomik politik-askeri gelişmeler Almanya-Avusturya-İtalya yakınlaşmasına, Üçlü İttifak'ın kurulmasına yol açtı. Buna karşılık İngiliz-Fransız-Rus yakınlaşması da Üçlü İtilaf'ı oluşturdu. Zira XIX. yüzyıldan itibaren Rusya İngiltere ve Fransa arasındaki en önemli sorunlardan biri "Avrupa'nın Hasta Adamı" Osmanlı İmparatorluğu idi. İtilaf Devletleri Osmanlı İmparatorluğunu iki ana bölüme ayırarak kendi aralarında paylaşmayı düşünüyorlardı. Birinci kısım imparatorluktan ayrılan Arap toprakları, ikinci kısım da Anadolu toprakları idi.⁴

Harp devam ederken, sonraki tarihlerde etkili olacak birçok siyasi temas ve anlaşma yapılmıştı. Bunlar içinde İngiliz ve müttefiklerinin Osmanlı topraklarını paylaşmaları bilhassa dikkate değerdir. Mesela Rusya daha Çanakkale savaşları sırasında, 4 Mart 1915'de, İngiltere ve Fransa'ya gönderdiği notalarla, İstanbul ve çevresindeki hakkını belirtmişti.⁵ Nisan 1915'de İngiltere ve Fransa Boğazlar ve İstanbul'u Rusya'ya bırakmışlar, İtalya'yı savaşa sokabilmek için de 26 Nisan 1915'de İtilaf Devletleri Antalya yöresini İtalya'ya vaad etmişlerdi. Bu iki anlaşma da Türkiye üzerindeki pazarlıklarla ilgiliydi. Tüm Orta-Doğu'nun paylaşılması için Fransız temsilci General Georges Picot⁶ ile İngiliz temsilcisi Mark Sykes⁷ arasında uzun görüşmelerden sonra 3 Ocak 1916 da anlaşmaya varıldı. "Sykes-Picot Anlaşması" denilen bu anlaşmaya göre, Suriye ve Irak'ın tümü ve Türkiye'nin güney kısmı İngiliz ve Fransız bölgesi olarak ayrılmıştı. Filistin'de ise uluslararası bir yönetim kurulacaktı⁸. Böylece Fransa Suriye kıyıları ve hinterlandı ile birlikte Kilikya, Kayseri dışarıda kalmak şartıyla Sivas, Elazığ (Harput), Maraş, Antep ve Mardin'e sahip çıkıyor, Halep-Şam-Musul üçgeni ise Fransız nüfuz bölgesi içine giriyordu. İngiltere Basra'dan Bağdat'a kadar tüm güney Mezopotamya'yı eline geçiriyor ve bunun dışındaki yörelerde nüfuz bölgesi kuruluyordu. Gerek Fransız, gerek İngiliz nüfuz

4 Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1987, S. 93.

5 Tuncer Baykara, Milli Mücadele, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, S. 27.

6 Georges Picot, Fransız Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı

7 Mark Sykes, İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı.

8 Ergün Aybars, a.g.e., S. 19-20; Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973, S. 11.

bölgelerinde ilerde tek bir Arap devleti veya bir Arap devleti veya bir Arap Konfederasyonu kurulacaktı. İskenderun açık liman edilirken, Akkâ ve Hayfa da İngilizlerin olacaktı.⁹

Bu anlaşma İtalyanlardan her ne kadar saklı tutulmak istenmişse de, 1917 yılı başlarından durumun farkına varan Roma, İngiltere ve Fransa'ya baskı yapmaya başladı. 19-21 Nisan 1917'de St. Jean de Maurienne'de yapılan görüşmeler sonunda Mersin dışında, Antalya, Konya, Aydın ve İzmir İtalya'ya veriliyordu. Buna karşılık İtalya 1916 yılında İngiltere Fransa ve Rusya arasındaki anlaşmaları kabul ediyordu.¹⁰ Ancak bu anlaşma Rusya'nın da onayını gerektiriyorsa da, 1917 Martında yeni bir devrime doğru sürüklenen Rusya'nın böyle bir konferansta temsil edilmesi olanağı yoktu. 1917 Ekim devrimiyle iktidara gelen Bolşevikler, değil bu anlaşmayı onaylamak, Çarlık rejiminin "Emperyalist oyunlarını" dünyaya göstermek çabasıyla bütün bu gizli anlaşmaları yayınlamaya ortaya serceklerdi.

Savaşın ilk üç yılı içinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği böylece kağıt üzerinde saptanmış bulunuyordu.¹¹

1917 yılı sona ererken savaşı henüz kimlerin kazanacağı belli değildi. Avrupa cephesindeki belirsiz duruma rağmen, Almanya'nın Çar ordularına karşı kazandığı zaferler¹² Bolşevik Rusya'nın savaştan çekilmesi ve Brest-Litovsk anlaşmasının imzalanmasına sebebiyet verdi. Bu anlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu (1877-1878) Osmanlı-Rus savaşı neticesinde kaybetmiş olduğu Kars, Ardahan ve Batum'u geri almış oluyordu.

II- Mondros Mütarekesi:

1918 yılına gelindiği zaman, gerek Türkiye, gerekse müttefiklerinin bu savaşı kazanma ihtimalinin az olduğu ortaya çıkmıştı. Rusya'da ortaya çıkan yeni durum, Doğu Kafkasya'daki durumu kısmen düzeltmişse de, Filistin Cephesindeki vaziyet tehlikeli görünüyordu. Fakat asıl üzücü ve etkili olan gelişme, 29 Eylül 1918'de Bulgarların mütareke istemeleri oldu. Böylece Almanya yolu kesilmiş,

9

10 Ergun Aybars, a.g.e., S. 94.

11 Yuluğ Tekin Kurat, a.g.e., S. 20-21.

12 Yuluğ Tekin Kurat, a.g.e., S. 27-28.

daha da önemlisi İstanbul, Trakya yönünden bir saldırıya karşı korumasız kalmıştı.¹³

Bulgaristan'ın 29 Eylül'de imzaladığı ateşkes sonucu, Makedonya cephesinde büyük bir boşluk doğuyor ve Müttefik kuvvetleri başkomutanı Fransız generali Franchet d'Esperey'e İstanbul yolu açılmış oluyordu. Diğer taraftan Selanik'teki İngiliz generali Milne ise, 12 Ekim'de aldığı bir emirle Avusturya-Macaristan taarruzu için görevlendirilmiş, birliklerinin diğer bir kısmıyla gerek İstanbul'a gerekse Boğazların Müttefik donanmasına açılabilmesi için Gelibolu yarımadasına saldırı emrini almıştı.¹⁴

Bu sırada sayısı dokuza ulaşan Türk orduları, İstanbul'dan bir hayli uzaklarda savaşıyorlardı. Afrika içlerinde küçük Türk birlikleri olup, bir diğer Türk kuvveti, Yemen'de Aden'i tehdit ediyordu. Bu durumda mütareke kaçınılmaz hale gelmişti¹⁵. Nitekim 30 Ekim 1918'de mütareke imzalandı.

A. Mütareke Sonrası Durum :

Mondros Mütarekesinin imzalanması ile, İstanbul ve ülkede ağır bir karamsarlık havası etkili olmuştur.¹⁶

Çünkü, bu mütareke tam ve mutlak bir teslimiyeti ifade ediyordu. Yaklaşık sekiz yıllık savaştan sonra, muhteşem Osmanlı İmparatorluğu yenilmiş orduları dağılmış, morali çökmüş, savaşlarda insan kayıplarına uğramış, kaynakları tükenmiş, galiplerin kendisi hakkında vereceği karara boyun eğmiş bir görünümdeydi. Ordu dağılıyor, silah ve cephane ve ulaşım yolları haberleşme araçları, liman, tersaneler galip devletlerin denetimine bırakılıyordu. İtilâf devletlerine 7. maddeye dayanarak ülkenin herhangi bir yerini kendi güvenlikleri için işgal hakkı tanınıyor, Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulması için olanak hazırlanıyor ve İtilâf devletlerine işgallerinde yardımcı olunacağı belirtiliyordu.¹⁷

Müttefikler ilk hamlelerini Irak ve Suriye'de göstermişler ve mütarekenin 7. maddesine dayanarak 1 Kasım 1918'de Musul'un işgaline kalkışmışlardı. 3 Kasım'da da İskenderun için aynı talepte

¹³ Tuncer Baykara, Milli Mücadele, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara 1985, S. 29.

¹⁴ Yuluğ Tekin Kurat, a.g.e., S. 33-34.

¹⁵ Tuncer Baykara, a.g.e., S. 29.

¹⁶ Tuncer Baykara, a.g.e., S. 33.

¹⁷ Tuncer Baykara, a.g.e., S. 33.

bulunmuşlardı. Bunu takiben bir ikinci hamle ile İngilizler Irak'taki 6. ordu ile Suriye'deki Yıldırım Orduları grubunu esir etmeye çalışmışlardı.¹⁸

İkinci hamlenin neticesiz kalması üzerine İngilizler üçüncü bir hamle ile mütarekenin 5. maddesine dayanarak Irak ve Suriye'deki ordularımızın silahlarını ele geçirmeye çalışmışlardı. İngilizler bu işte nisbeten daha ziyade muvaffak olmuşlardı. Suriye'de ise; ordular grup kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın, işi daha ilk günden kavraması sayesinde büyük çapta silah, cephane ve levazım kurtulmuştu. Zira Mustafa Kemal bunları mütareke akabinde derhal Torosların kuzeyine taşıtmaya başlamıştı.¹⁹

Müttefiklerin diğer bir gayesi de mütareke metnine koydukları Irak Mezopotamya, Suriye Kilikya gibi eski coğrafi tabirlerinin müphemiyetinden istifade ederek, bunların kuzey hududunu, mütemadiyen kuzeye doğru götürmek, örneğin; Suriye ve Kilikya'yı Maraş hizasına kadar çıkarmak olmuştu.²⁰

1919 senesi Türklük için pek elim şartlarla başlamıştı. İngilizler mütarekenin 7. maddesine dayanarak Urfa, Antep, Maraş, Adana ve Suriye'yi işgal etmişler ve onlara karşı yerli halk pek zayıf olmakla beraber cephe teşkiline başlamıştı²¹. Savaşın sonra dünyanın geleceğini tayin için galip devletler 18 Ocak 1919'da başta ABD başkanı ile İngiltere, Fransa, İtalya başbakanları olmak üzere Paris'te toplanmışlardı. Zira I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren ateşkes anlaşmalarından sonra, asıl önemli olan husus, barış anlaşmalarının oluşturulması olayıydı. 18 Ocak 1919'da Paris'te toplanan konferan heyeti belki de dünyanın o tarihe kadar görmediği büyük bir meseleyi çözümlenecekti.

Önceleri "Onlar Meclisi" olarak adlandırılan beş büyük devletin ikişer temsilcisi daha sonra "Dörtler Meclisi" adıyla dört büyük devletin (İngiltere, Fransa, ABD, İtalya) devlet başkan ve başbakanları seviyesindeki temsilcileri vasıtasıyla meseleye karar vereceklerdi.²²

18 Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973, S. 24.

19 Yusuf, Hikmet Bayur, a.g.e., S. 24-25.

20 Yusuf, Hikmet Bayur, a.g.e., S. 16.

21 Yusuf, Hikmet Bayur, a.g.e., S. . .

22 Ergün, Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1987, S. 122.

Konferansın en önemli konusu Osmanlı İmparatorluğu'nun durumuydu. Nitekim uzun süren görüşmelerden sonra Anadolu manda ile yönetilmek üzere üçe ayrıldı. Buna göre Batı Anadolu'da Yunanlılar, güneyde İtalyanlar, Ermenistan'da da Amerikan mandası bulunacaktı. Orta-Doğu'da ise Suriye ve Lübnan, Fransa'nın, Irak ve Filistin de İngiltere'nin mandası altına girecekti.

B. Mütareke Sonrası Kilikya :

1918 yılının Eylül ayında Bulgar cephesinin çökmesi, Irak, Suriye ve Filistin cephelerinde Osmanlı ordularının kesin yenilgiye uğramaları savaş gücümüzün tükenmesi üzerine, İttihat ve Terakki Partisi iktidarı terketmiş, 14 Ekim 1918 tarihinde Ahmet İzzet Paşa yeni kabineyi kurmuş ve savaşa son verme olanaklarını araştırmaya başlamıştı. Bunun sonucu olarak Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığından Liman Von Sanders alınarak, yerine Yedinci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa atanmıştı. Mustafa Kemal Paşa Yedinci Ordu Kumandan vekilliğini Ali Fuat Paşa'ya bırakarak 31 Ekim 1918'de Adana'ya gelmiş ve Yıldırım Grup Kumandanlığına devralmıştı. Bu göreve başlarken, kendisine Mondros Mütarekesinin hükümleri bildirilmişti.

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesinin ilk hükmü, Kilikya'yı özellikle ilgilendiriyordu. Bu hükümler, Mütareke Antlaşmasının 10. ve 16. maddeleriydi. 10. maddeye göre; Toros tünelleri İtilâf devletlerince işgal edilecekti. 16. maddeye göre, Hicaz'da Asir'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan Osmanlı Devleti'ne ait koruyucu birlikler, en yakın İtilaf Devletleri kumandanına teslim olacaktı. Kilikya'daki kıt'alar geri alınacaktı. (Buna asayiş için müttefiklerin kalmasına lüzum gösterecekleri miktar müstesna idi.)²³

İngilizler her türlü devletlerarası hukuku bir yana bırakarak, antlaşmanın insafsızca uygulamasına girmişler ve ilk ağızda İskenderun'u işgal etmek istemişlerdi. Bu olay karşısında Mustafa Kemal Paşa ile Ahmet İzzet Paşa arası sertleşmiş, sonunda Mustafa Kemal'in yetkileri kaldırılmıştı. Lağvedilen Yıldırım Grubuna bağlı birlikler ikinci ordu komutanı Nihat Anılmış Paşa'nın emrine verilmişti.²⁴ 9 Kasım'da ise İngilizler İskenderun'u işgal etmişlerdi.

²³ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., S. 23.

²⁴ Nihat Anılmış Paşa: (Korgeneral) 1876'da doğmuş, 1900'de Harp Akademisi'nden Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuş, 1915'de Mirliva, 1928'de ise Ferik olmuştu. 1954'de öldü.

1918 yılının kasım ayında Türk ordusu Adana'dan çekilmeye başlayınca, Adana'nın İtilaf Devletleri'nce işgal edileceği anlaşılmıştı. Bunun üzerine halk iki girişimde bulunmuştu. Önce, işgali protesto etmişler, sonra da Kilikya Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti kurulmuştu. Fakat bu girişimler yararlı olmakla birlikte, işgali durdurmaya yeterli olmamıştı. Nitekim İskenderun işgal edildikten sonra Fransızlar Dört Yol ilçesini işgal etmişlerdi. 17 Aralık 1918'de Yarbay Romieux kumandasındaki bir birlik Mersin'e çıkmış, 18 Aralık 1918'de Fransa'nın Suriye işgal Ordusu Kumandanı general Hamlin törenle Adana'ya girmişti.²⁵ Böylece Adana resmen işgal edilmişti.

İşgal ile birlikte Ermeni fedailer ve Ermeni göçmenleri akın akın bölgeye gelmeye başlamışlardı. Gayeleri Kilikya'da yeniden bir Ermeni Devleti kurmaktı. Bu durum yöre halkının ayaklanmasına sebep olmuştu. Fransız ve Ermenilerin mütecaviz hareketleri milleti birleşmeye, haklarını korumak için çarpışmaya sevk etmişti. Bu olaylar üzerine İngilizler askeri yönetimi üzerlerine alıp, sadece sivil yönetimi Fransızlara bırakmışlardı. İngiliz kuvvetleri kumandanı General Allenby, Fransız Albay Brémond'u Kilikya Genel Valiliği'ne atamıştı. İngilizlerin askeri yönetime el koymaları, eşraf katlini de bir süre yavaşlatmış ve milli mücadele çabalarını ileriye itmişti.²⁶ Fransızlar askeri ve mülki yönetimi tüm olarak ellerine aldıktan sonra, eski sert tutumlarına ve Ermenileri maşa olarak kullanmaya yeniden başlamışlardı. Böylece Çukurova'da milli mücadelenin bilinçli olarak başlamasına ve örgütlenmesine yol açmışlardı.

III- Milli Mücadeleye Hazırlık:

Mondros Mütarekesi ile ülkeye derin bir karamsarlık çökmüştü. Avrupa'nın Türk'ü yaşatmamaya kararlı olduğu ortadaydı. Yunanistan'a ve Ermenistan'a Türk topraklarının verileceği haberi Türk Ulusu'nun aydınlarını harekete geçirdi. Öncelikle Yunanistan ve Ermenistan'a verilecek toprakların savunmasını sağlamak için, yurdun çeşitli yerlerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kuruldu.²⁷ Ülkede yabancı ihtirasların hedef aldığı yöreler halkı, kendi kaderine sahip çıkma yolunda çalışmalarına başlamışlardı. Bu mntıklar ara-

²⁵ Kasım, Ener, Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi S. 20. Kamil Erdeha, Milli Mücadele'de Vilayetler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, S. 302-306.

²⁶ Kamil, Erdeha, a.g.e., S. 306.

²⁷ Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1987, S. 125-126.

sında İzmir, Kars-Erzurum ve doğu illeri, Edirne havalisi, Balıkesir çevresi ve Adana-Antep yöresi dikkate değerdir.²⁸

Diğer taraftan eskiden Osmanlı Devleti içinde ahenkli bir bütün teşkil eden çeşitli unsurlar, şimdi kendilerini bir bütünden ayrı gibi görmeye başlamışlardı. Osmanlı Devleti'nin yenilgisini fırsat bilip, kendi küçük menfaatlerini bu arada gerçekleştirmek isteyenler vardı. Rum ve Ermenilerden başka araplar da ayrılmışlardı; Fransız ve İngilizlerin peşi sıra, Anadolu içlerine kadar salıkmak tehlikesi belirmişti. Ayrıca bazı küçük azınlıklar da fırsattan yararlanmak isteyip cemiyetler kurmuşlardı. Türklüğü mümkün olduğunca zayıflatmak isteyen İngiliz ve Fransızlar bu küçük cemiyetlerden de yararlanmak istiyorlardı. Çünkü Anadolu'daki hakim kitlenin Türklüğün mümkün olduğunca zayıflaması ana siyasetleri idi.²⁹

İşte bu zamanlarda halk, Türklük üzerinde düşünmeye başladı. Dağılıp gitmek tehlikesiyle karşı karşıya kalan devlette³⁰ kendi topraklarına sahip çıkmak, kendi hakkını korumak için büyük çapta tepki gösterdi ve direnişe geçti. Bu yerel tepkiler, Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasından sonra, yurt çapında başlattığı çalışmalarla Erzurum ve Sivas kongreleri sonrası tek merkezden idare edilen bir güce sahip olmuşlardı. Yani bu dağılık teşekküller, ilk defa Sivas kongresinde ülke çapında biraraya getirilmişti.³¹

Erzurum Kongresi sonrasında Mustafa Kemal'in görüşü şu idi: "Türkiye'yi istiladan kurtaracak bağımsızlığa kavuşturmak için Türk ulusu direnmelidir; bu direniş, tüm ülkeyi kapsayacak ulusal örgütler aracılığıyla ulusal güçleri harekete getirmek ve ulusal iradeyi egemen kılmakla başarılabilir. Osmanlı imparatorluğu dağılmaya mahkumdu. Türk ulusuna düşen görev, ulusal sınırlar içinde bir devlet kurmaktır. Bu devlet, ulusal iradeye dayanan bir hukuk devleti olacak ve Türk ulusu batı uygarlığına yönelecekti."³²

Oysa bütün bir yurdu, bağımsız bir devlet ve ulus olarak kurtarmayı ve bunun silahlı bir savaşla gerçekleştirilebileceğine hemen hiç

28 Tuncer Baykara, Milli Mücadele, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, S. 42.

29 Tuncer Baykara, a.g.e., S. 40-41.

30 Tuncer Baykara, a.g.e., S. 41.

31 Tuncer Baykara, Türk Devrim Tarihi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1981, s. 41-42.

32 Cevat Dursunoğlu, "Erzurum Kongresi Sırasında Atatürk'ün Düşünceleri" Belleten, C. XXVII, No: 1 Ekim 1963 S. 638-639.

kimse inanmıyordu. I. Dünya Savaşı'nda müttefiklerimizle birlikte yenemediğimiz İtilaf Devletleri'ni şimdi tek başımıza yenmemiz olanaksız görülüyordu. Boş yere hayale kapılmadan İngiltere'nin himayesinin sağlanması, İstanbul Hükümeti'nin ve basının genel görüşü idi. Tek kişi, düşman donanmasını gördüğü an "geldikleri gibi giderler" diyen Mustafa Kemal, bağımsız bir Türk Devleti'nin ancak topyekün ulusal bir savaşla gerçekleşeceğine ve emperyalistlerin yenileceğine inanıyordu.³³

IV- Milli Mücadele

Mondros Mütarekesi imzalandığında Türk ülkesi dört bir yandan tehdit altında bulunuyordu. Güneyde Fransızlar ve destekledikleri Ermeniler, doğuda yine Ermeniler, Karadeniz kıyıları, Trakya ve Batı Anadolu'da da Rumlar ve Yunanlılar. Mütareke ve onun uğursuz 7. maddesi gereğince yapılan işgallere Osmanlı Devleti'nin ve ordusunun karşı koyması imkanı yoktu.

Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman Türkler, dış görünüm olarak tüm söndürülmüş bir ateşe benziyorlardı. I. Dünya Savaşı sırasında alınan kararlar (Sykes-Picot Anlaşması vb.) uyarınca, bu sönmüş ateşin külleri de savrulurken, Türkler yeryüzü haritasından silineceklerdi. Dış görünüme bakılırsa, bu külleri savurmak işten bile değildi. Fakat emperyalistlerin akıllı diplomat ve askerleri, binlerce yıldır yanan Türk ateşinin kolay sönmeyeceğini, kül gibi görünen şeyin aslında köz olabileceğini, bu külü kendi elleriyle karıştırırlarsa ellerinin yanabileceğini, en iyisi bir maşa ile bu işi becermelerinin iyi olacağını hesaplamışlardı.

Emperyalist devletler için en mükemmel maşa, azınlıklardı. Ege'de ve Trakya'da Rumlar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bazı Kürt aşiretleri, Kilikya'da ise Ermeniler... Mondros Mütarekesi ile birlikte Kilikya'ya büyük sayıda Ermeni göçmeni gelmeye başlamıştı. Artık bu zor durumda Türk ulusu için bağımsızlık, kendi öz gücüne dayanarak verilecek çok zor bir sınav sonunda ancak kazanılabiliyordu. Bunun formülünü de Atatürk göstermişti: "Kuvay-ı Milliyeyi âmil, irade-i milliyeyi hâkim kılmak".³⁴

³³ Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarih, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1987, S. 125-126.

³⁴ Kamil Erdem, Milli Mücadelede Vilayetler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, S. 301.

A. Milli Mücadeleye Karşı Tepkiler ve Manda Meselesi.

Anadolu hareketinin Mustafa Kemal'in liderliğinde koordineli bir biçimde başlatılması, daha başından itibaren itilaf devletlerince dikkatle takip edilmekteydi.

Mustafa Kemal'in Anadolu'da fiili bir yönetim kurma emeli, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorge tarafından önceden sezilmişti. Calthorge 27 Temmuz'da Lord Curzon'a gönderdiği telgrafında, Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresinde söylemiş olduğu sözleri tekrar ediyor ve tüm Türklerin, Batılı Hıristiyan devletlerinden hiçbir yardım beklemeyeceklerine ancak, "kendi çabalarına" güvenebileceklerine inanmaya başladıklarını bildiriyor ve şunları ekliyordu:

"İngiliz hükümeti, Anadolu'da İstanbul'un yetkisini ve padişahın egemenliğini reddeden bağımsız ve muhtemelen oldukça aşırı ve Avrupa aleyhtarı bir yönetim kurulmasına yol açacak şekilde olayların gelişmesi ihtimalini gözönünde bulundurmalıdır.³⁵

Calthorge'un iddiasına rağmen, bu sıralarda Türk milliyetçileri, Avrupa'ya da yabancı aleyhtarı değil, Yunan ve kısmen İngiliz aleyhtarı idiler. Hatta milliyetçilerin İstanbul'daki bazı taraftarları, tüm Türkiye'yi kapsıyacak bir Amerikan Mandası üzerinde önemle duruyorlardı.³⁶ Ve hatta Birleşik Amerika'yı Türkiye'yi güdümüne almaya çağırıyorlardı. Bu olayı cazip hale getirebilmek için de, petrol kaynakları tükenen Amerikalılara madencilik ve diğer alanlarda ayrıcalıklar tanınacaktı. Ve böylece Türkiye'nin parçalanmasına engel olunacaktı.

B. Türk Toprak Bütünlüğünün Fransız Mandası Altında Korunması Önerisi ve Fransız Albay Mougin'in Osmanlı Devleti'ndeki İlk Görevi :

Güdümcülerin (Mandacıların) hepsi Amerika taraftarı değildi. Osmanlı aydınlarının bazıları İngiliz, bazıları da Fransız güdümünü destekliyorlardı. Sadrazam Damat Ferit, Hürriyet ve İtilaf Partisi ve İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin çevresinde toplananlar, İngiliz güdümü peşinde koşuyorlardı. Oysa Damat Ferit'in kabinedeki rakibi Reşit Bey, Fransız güdümünden yanaydı. Diğer taraftan

³⁵ Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973, S. 99.

³⁶ Salahi Sonyel, a.g.e., S. 99.

Fransız sempatizanlarının koruyucu rolünü oynayan Osmanlı Harbiye Nazırlığındaki Fransız irtibat subayı Albay Mougin de, kendi hükümetine, Türk toprak bütünlüğünü bir Fransız güdümü altında korumayı öneriyordu.³⁷

Yine Albay Mougin, dönemin başyaveri Naci Bey'e takdimi sırasında yaptığı konuşmada, Dörtler Konferansı'nda Türkiye'nin çeşitli bölgelere ayrılmasının ve yine her bölgenin bir yabancı devlet himayesine terkedilmesinin kararlaştırıldığını söyleyerek şu teklifi getirmişti:

— Eğer memleketin parçalanmasını istemiyorsanız, Fransız mandasının talep edilmesini Zatı Şahane'ye tavsiye ediniz. Bu takdirde Dörtler Konferansı'nın kararını infaz ve tatbiki mahal kalmaz demişti.

Naci Bey, böyle bir teklifi ne Zatı Şahane'ye ne de vükelâdan herhangi birisine yapamayacağını, Türk milletinin böyle bir karara razı olamayacağını Albay Mougin'e kat'i bir lisanla bildirmişti.³⁸

Mougin'in bu gayretleri yanında, esasta Fransızların Türk milliyetçileriyle ulusal akımın başlangıcından beri, bir anlaşmaya varmak istedikleri gözden kaçmıyordu.³⁹ Bunun da birçok sebebi vardı. Bir kere Fransızlar İngilizlere, karşı bir tutum içine girmişlerdi. İngilizlerin üstünlüğünü ve gücünü kabul ediyor ve Ortadoğu'da kendi durumlarını yitirmekten korkuyorlardı. Fransızların görüşünce İngiliz siyasasının amacı, Türkiye'yi Hindistan yolu üstünde bir kale olarak yeni bir Mısır durumuna getirmektir. İngilizlerin, İslam Dünyası anahtarı olan hilafete ihtiyaçları vardı ve Türkiye üzerinde bir koruyuculuk kurabilmek için, Türk ulusal akımının bastırılması gereğine inanıyorlardı.

İşte bu gelişmeler karşısında İngilizlere karşı biricik dayanak olarak Türk ulusal akımını görüyorlar; İstanbul hükümetlerinin, özellikle Damat Ferit kabinelerinin İngiliz koruyuculuğu altında olması nedeniyle, ulusal akımın önderleriyle bir anlaşmaya varmaya çalışıyorlardı. Böylece İstanbul'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne rakip olacak bir Fransız Muhipleri Cemiyeti kurulmasını gizliden

37 Salahi Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973, S. 100.

38 Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, S. 185-186.

39 Tayyip Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, C. I. Ankara 1959, S. 184.

gizliye destekliyorlardı⁴⁰ Fransız Yüksek Komiseri M. De France'la Fransız Kuvvetleri Başkomutanı Franchet d'Esperey, bir çok kez İngiliz aleyhtarı olmakla ve Türklere ellerinden geldiğince her bakımdan yardım etmekle suçlandırılıyorlardı. Esasen Franchet d'Esperey, Fransız Savunma Bakanlığı'na gönderdiği telgrafında, Fransa'nın Türk ulusal akımına yol göstericilik etmekle Fransız çıkarlarına en iyi şekilde hizmet edebileceğini bildiriyordu.⁴¹

İşte Mougin 1919 yılının Şubat ayından itibaren doğunun müttefik orduları başkomutanı General Franchet d'Esperey'in emrinde, bir seneden uzun bir süre zarfında, Osmanlı Devleti'nin Harbiye Nazırlığı nezdinde bir danışman olarak hizmet etmişti.⁴² Bu hizmeti sırasında da Türkçe öğrenmiş ve Mustafa Kemal'e yakın çevrelerde muhtelif şahsiyetlerle dostluk kurmuştu.

C. Fransızlarla İlişkilerin Bozulmaya Başlaması :

Fakat bu sırada gerçekleşen bir olayda, Fransızlarla başlatılan dostluk ilişkisi bozulmaya başlamıştı. Zira Türk Milliyetçileri, 1919 Kasımında İngilizler tarafından boşaltılan Kilikya'nın bu kez Fransızlar tarafından işgal edilmesine adanmış içişlemişlerdi.⁴³ Fransızların bu davranışı, Türk milliyetçileri arasında bu ulusa karşı biraz olsun duyulan yakınlık duygularını bütün bütün ortadan kaldırmış; Fransızlar da İngilizlerle bir tutulmaya başlanmıştı. "Haksız yere Adana'da oturan Ermenileri başımıza musallat eden, şimdi de Urfa, Antep, Maraş'ı işgal eden bir devlet hiç bir zaman dostumuz değildir." diyen Mustafa Kemal, o günlerde halkın Fransızlara karşı duygularını dile getiriyordu.⁴⁴

Güney-Doğu Anadolu İngilizlerin işgalinde iken, mahalli bir direnme örgütü gelişmemişken, Fransız işgal kuvvetlerinin bölgeyi devralmasından sonra, Ermenilerin işbirliği yapmaları ve Ermeni çetelerinin faaliyete başlamasıyla mahalli dayanışma örgütleri gelişmeye başlamıştı.⁴⁵ Fransızların, İngilizlerin yerlerini alması, yani

40 Salahi Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973, S. 195; Tayyib Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, C. II. Ankara, 1965, s. 295.

41 Salahi Sonyel, a.g.e., S. 195-196.

42 Paul Dumont, La Turquie, et La France a L'Époque d'Atatürk Collection Turcica I, P. 1981.

43 Salahi Sonyel, a.g.e., S. 196.

44 Salahi Sonyel, a.g.e., S. 197.

45 İhsan İlgar, Güney Cephesi" Belgelerle, Türk Tarihi Dergisi Sayı: 12 S. 17-23.

ikinci bir işgal hadisesi, Çukurovalıların hareketine en büyük vesile olmuştu. Fransızların sert idaresi ve Ermenilerin şımarık ve mütecaviz hareketleri milleti birleşmeye sevkmişti. Mand'a rejimi ile Suriye'ye yerleşen Fransa, Adana, Antep, Maraş, Urfa'yı İngilizlerden devr alınca, burada çok güçlü bir Türk direnişiyi karşılaşmıştı. Bu direniş Fransızlara çok ağır kayıplar verdimiş, Suriye mandasını tehlikeye sokmuştu. Önceleri protesto şeklinde oluşan gösteriler, daha sonra çeteler teşkil edilerek devam etmiş, çetelerin başarılı mücadelesi karşısında Fransızlar zaman zaman mütareke istemek zorunda kalmışlardı. Özellikle 23 Nisandan itibaren durum daha olumlu bir seyir izlemiş, hele haziranda cephe teşkilatı kurulduktan sonra, mücadele daha etkili biçimde sürdürülmüştü. Alınan bu kesin tedbirlerle ermenilerin yöredeki hayalleri bertaraf edilmiş, bazı bölgelerde ermeni direniş yok edilmişti.⁴⁶

1919 yılı kasım ayının sonlarına doğru Maraş'ta Fransızlara karşı yapılan mücadele 1920 yılının ocak ayında daha da şiddetlenmiş, şubat ayında elde edilen başarı sonunda Fransızlar Maraş'ı terk etmek durumunda kalmıştı. (11 Şubat 1920)⁴⁷

1919 yılının Ekim ayında ise Fransızlar bu sefer Urfa'ya girmişlerdi. Karşılıklı mücadele 1920 yılının ocak ayında başlamış, nisan ayında da son bulmuştu. Sonuçta Fransızlar mütareke isteyip, Urfa'dan çekilmişlerdi. (10 Nisan 1920)

Antep ve çevresinde ise mücadele çok daha çetin olmuştu. 1 Nisanda başlayan çatışmalar aylar boyunca devam etmiş, 23 Nisandan sonraki dönemde ise Türk askeri birlikleri savaşa katılmıştı. Ancak Türk birliklerinin Fransız kuşatmasını kırmak yolundaki çabaları neticesiz kalmış, şehir teslim olmak zorunda bırakılmıştı. Fransızlar askeri başarı halinde bile, halkın kendilerini, istemediğini anlamıştı. Ve böylece Antep kahramanca müdafaası ile Fransızlara burasının herşeyi ile Türklüğün bir parçası olduğunu göstermişti.

1920 senesinin başlangıcında İstanbul'un işgali tarihi olan 6 Mart'a kadar geçen zaman içinde dış siyaseti ilgilendiren başlıca olaylar şunlardı:

Misak-ı Milli, İstanbul'da toplanan son Meclisi Mebusan tarafından kabul edilmişti.

⁴⁶ Tuncer Baykara, Milli Mücadele, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1985, s. 85.

⁴⁷ Tuncer Baykara, a.g.e., s. 77.

Kilikya'da yalnız askeri bir işgalle yetinen İngilizler yerine, idareye fiilen karışan Fransızlar gelmiş ve bir çok mütecaviz davranışla halkı ayaklandırmış, Maraş ve Urfa karşılarında milli cep-heler oluşturmuş ve daha sonra Fransızlar çeşitli yerlerde mağlubiyete uğramış, ağır kayıplar vermişti.

1920 İlbaharında mütarekeden bir buçuk sene geçtiği ve Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'la aylardan beri sulh yapılmış olduğu halde, Türkiye ile bu esaslar henüz kararlaştırılmamıştı. Bunda başlıca etkenler, o zamanki düşmanlarımız arasındaki anlaşmazlıklar, Amerika'nın manda almak hakkındaki tereddütleri ve diğer mağluplar derhal ve fiilen silahlarını bırakmış oldukları halde, Anadolu ve hatta Rumeli'de daha halen silahlı bir mukavemetin mevcut olması idi.⁴⁸

16 Mart 1920'de müttefikler ve özellikle İngilizler zaten işgal etmiş oldukları İstanbul'u kanlı ve lüzumsuz bazı tecavüzlerden sonra daha sıkı surette işgalleri altına almışlardı. Osmanlı hükümetini emirleri altına almışlar, bir çok kişiyi Malta'ya sürgüne göndermişlerdi. Bu suretle kendilerince Türkleri hem zayıflatmış, hem de yıldırılmış ve en ağır sulh şartlarını kabul etmeye hazırlamış oluyorlardı.⁴⁹

İşte bu işgali takiben Türk Milleti Anadolu ortasında milli bir hükümet kurmakla meşgul iken, diğer taraftan müttefikler yıldırılmış olduklarını zannettikleri Türklere yükleyecekleri anlaşma şartlarını tespitte koyulmuşlardı. Anlaşmanın ana hatları 24 Nisan 1920'de San Remo konferansında kararlaştırılmış, ve Lloyd George⁵⁰ tarafından şu şekilde izah edilmişti:

“Boğazları biz muhafaza edeceğiz, bu bizim umdemize düştü. Filistin ve Musul dahil olmak üzere Irak için de hal böyledir; Fransızlar Kilikya'yı ve İtalyanlar Antalya'yı himaye edeceklerdir.”

İngiltere ile “Almanya konusunda” ters düşen Fransa giderek ilişkilerini koparmaya başlamıştı.⁵¹

48 Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti, Türk Tarih Kurumu Yayinevi, Ankara 1973, S. 42.

49 Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., S. 42.

50 Lloyd George: İngiliz Başbakanı.

51 Paris Barış Konferansında İngiltere'nin Orta-Doğu'daki isteklerini yerine getiren Fransa, Almanya konusunda İngiltere'den yardım istemiş fakat İngiltere bu yardımı yapmamıştı. Zira Almanya'nın bütünüyle çökmesi Fransızların güçlenmesini sağlayacak ve neticede Avrupa dengesini bozacak. Bu sebeple İngiltere, Fransa'ya karşı Almanya'yı korumuştur.

Diğer taraftan Türkiye'nin Güney-doğu topraklarını ele geçiren Fransa, burada çok sert bir Türk direnişiyle karşılaşmıştı. Üstelik burada Ermenileri Türklere karşı desteklemişti. Bu cephedeki Türk direnişinin Fransızlara çok ağır kayıplar verdirtmesi ve Suriye mandasını tehlikeye sokması, Fransız kamuoyunda İngiltere'yi suçlu bulma eğilimini güçlendirmişti. Fransızlar Türk direnişi konusunda İngiltere'yi suçluyorlardı.

Bu sırada Fransa'da Clemenceau'nun Başbakanlıktan ayrılıp, Ocak 1920'de barış yanlısı bir insan olan Birand'ın başbakan oluşu da Fransız politikası üzerinde etkili olmuştu. Kilikya, Antep, Urfa, Maraş Urfa'yı mağluben terke mecbur olduktan sonra, 20 Mayıs'ta Pozantı direnmeleri üzerine, buraları kaybedeceğini iyice anlamıştı.⁵² Fransızlar Maraş ve civarında bir tabur kadar esir vermişti.⁵³ Neticede Fransızlarla 30 Mayıs 1920 tarihinden geçerli olmak üzere 20 gün süreli ateşkes anlaşması imzalanmıştı. Mustafa Kemal bu konuda şunları söylemişti:

Efendiler, bu vaziyet üzerine Fransızlar mayıs 1336 iptidalarından itibaren bizimle temas ve müzakere aradılar. Evvelâ; Ankara'ya İstanbul'dan bir binbaşı ile bir sivil geldi. Bu zevat İstanbul'dan evvelâ Beyrut'a gitmişler, sabık Van Mebusu Haydar Bey bunlara delalet ediyordu. Bu mülâkat ve mükâlematımızdan esaslı bir netice çıkmadı. Fakat mayıs nihayetlerine doğru Suriye Fevkalâde Komiseri namına hareket eden Mösyü Düke namında bir zatın riyasetinde, bir Fransız heyeti Ankara'ya geldi. Bu heyetle 20 günlük mütareke yaptık. Bu muvakkat tatili muhasemat ile, biz, Adana muntikasının tahliyesine bir mukaddeme ihzarını istihdaf ediyorduk.

Efendiler; bu Fransız heyeti ile yaptığım 20 günlük mütareke, Büyük Millet Meclisi'nde bazılarının itirazatına uğradı. Halbuki, benim, bu mütarekeyi kabul etmekle temin etmek istediğim noktalar şunlardır: Evvelâ Adana muntika ve ceplerinde bulunan ve kısmen askerle de takviye olunan millî kuvvetleri sukûnetle tanzim ve tensik etmek istiyordum. Millî kuvvetlerin bu faslâi müsadematta dağılmaları ihtimalini de nazarı dikkate alarak terki muhasemat tebliğini de bazı tedabirle beraber emrettim. Bundan başka efendiler; mühim addettiğim siyasi bir faydayı da istihsal etmek istiyordum. Büyük

⁵² Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1987, S. 300.

⁵³ Esirler arasında Poznat'ın Kumandanı Binbaşı Mecnîl'in de ailesi vardı.

Millet Meclisi ve hükümeti, henüz İtilaf Devletleri'nce bittabi tasdik edilmemişti. Bilâkis memleket ve milletin mukadderatına müteallik mecailde, İstanbul'da Ferit Paşa hükümetiyle münasebet ve muamelede bulunmakta idiler. Bu itibarla, Fransızların İstanbul Hükümetini bir tarafa bırakıp Ankara'da bizimle müzakerede bulunmaları ve herhangi bir meselede itilaf eylemeleri, o gün için temini mühim siyasi bir nokta idi. Bu mütareke müzakeresinde, hududu millimiz dahilinde olup Fransızlar tarafından tahtı işgalde bulunan menatıkın, kamilen tahliyesini vazih ve kati olarak dermeyan ettim. Fransız murahhasları, bu hususta salahiyet almak üzere Paris'e gitmek mecburiyetini ileri sürdüler.

Yirmi günlük mütareke, devama daha esash bir itilaf yapmak için salahiyet istihsaline zaman bırakmak gibi telakki edildi. Efendiler; bu müzakere ve mükalemelerimizden bende hasıl olan intiba Fransızların Adana ve havalisini tahliye edecekleri merkezinde idi. Bu mütaleea ve kanatımı, Meclisi ifade etmiştim. Gerçi Fransızlar mütareke müddeti hitam bulmadan Zonguldak'ı işgal etmek suretile itilafın yalnız Adana mıntikasına ait olduğunu göstermek istemişlerse de, biz, bu hareketi mütarekenin feshini mucip addettik. Fransızlarla anlaşmamız bir müddet teahhur etti."⁵⁴

Bu ateşkes anlaşmasına göre, Fransızlar Pozantı, Kozan, Antep'i boşaltacaklardı. Fransa zaten ateşkes'ten önce Pozan ve Kozan'ı boşaltmışlardı. 20 günlük ateşkes süresi içinde Fransızlar Türk saldırlarıyla fena halde sarsılmış bulunan kuvvetlerini derleyip toplamışlar ve bu kuvvetlerini getirdiği yeni birlikleriyle güçlendirmişlerdi. Böylece Türkler üzerindeki baskı ve zulümlerini iyice arttırmışlardı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa ateşkesin bitim tarihi olan 19 Haziran'da yeniden saldırıya geçilmesi için gizli emir vermiş ve böylece savaş tekrar başlamıştı.

Fransızlarla yapılan ateşkes anlaşmasından sonra, güney cephesi yeniden düzenlenmişti. Fırat nehrinden Mersin'in batısına kadar olan alanı kapsamak üzere Adana Cephesi Komutanlığı kurulmuş, Komutanlığı'na Kurmay Albay Selahattin Adil Bey atanmıştı. Konya'daki 41. tümen Pozantı'ya getirilmiş, (Kumandanı Kurmay Yarbay Mehmet Hayri Bey) Sinan Tekelioğlu Adana cephesi sol cenah bölge Komutanlığına atanmış ve 41. tümen komutanına bağ-

54 Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., S. 48-49.

lanmıştı. Böylece Adana Kuvayı Milliyesi, askeri disiplin ve hiyerarşik düzen içine sokulmuştu.⁵⁵

5 Ağustos 1920'de Mustafa Kemal Paşa Pozantı'ya gelmiş, cepheleer hakkında genel bilgi almıştı.

10 Ağustos 1920'de Sevr barış antlaşması imzalanmış, Mondros Mütarekesi gereğince işgalin geçici olduğu düşüncesi ortadan kalkmış, emperyalizm Türkiye üzerindeki emellerini açığa vurmuştu.

İstanbul Hükümeti Sevres Antlaşmasını kabul etmişti. Bu antlaşmaya karşı çıkan Ankara Hükümetini yok etmek için de bütün cephelerde ciddi hazırlıklar yapıyordu.⁵⁶ Oysa 1920 sonlarında Milli mücadele'de silahlı kuvvetler, önemli bir yapı değişikliğine sahne olmuştu. Düşmanla mücadele'de Kuvayı Milliye artık devrini bitirmişti. Bundan sonra savaşı, cephe komutanlıklarının emrinde emir-komuta zinciri içinde teşkilatlanan Türk Ordusu yürütecekti. Çetelerin de elbette bu mücadelede bir yeri vardı; ancak onlar komutanların emrinde ve onların uygun buldukları yerlerde görev yapacaklardı.

Türk ordusunun 1921 başlarından itibaren giriştiği savaşlarındaki başarısında bu yeni değişikliğin payı büyüktü.⁵⁷

2 Ekim 1920 tarihinde Konya'da çıkan Delibaş ayaklanması⁵⁸ Adana cephesi için çok büyük talihsizlik olmuştu. Ayaklanmayı bastırmak için, 41. tümene bağlı birliklerle cephelerde savaşmakta olan Kuvayı Milliyeden oluşan müfrezeler Karaman'a gönderilmişti. Bu nedenle Adana cephesi güç bakımından çok zayıftı. Bu zayıflamayı örtmek için Sinan Tekelioğlu, yüzelli kişilik bir fedai müfrezesiyle Adana'ya bir baskın düzenlemişti. (7 Ekim 1920) Fakat baskın başarıya ulaşamamıştı. Fransa Sevres Antlaşmasıyla kendisine bırakılan toprakları işgal etmek ve aylarca uzayıp giden, Fransa bütçesine ağır yük olan, bir hayli de can kaybına yol açan bu savaşı artık kökünden bitirmek zamanının geldiğine hükmetmişti. Bunun için Kilikya bölgesine güçlü bir tümen daha getirilmişti. 16 Ekim 1920'de Fransızlar iki güçlü tümenle birlikte Kuvayı Milliyeyi te-

55 Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., S. 321.

56 Kamil Erdeha, a.g.e., S. 324.

57 Tuncer Baykara, Milli Mücadele, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara 1985, S. 90.

58 Daha geniş bilgi için bkz: Ergun Aybars. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1987, S. 222-223.

mizlemek için genel bir saldırıya geçmişlerdi. Bu saldırı karşısında bütün cephelerimizde bir çözüme görüldü. Bu sırada Delibaş ayaklanması bastırılmış ve oraya giden birlikler acele geri çağırılmıştı. İşte bu birliklerin de yardımıyla Fransız saldırıları 24 Kasım 1920'de durdurulabilmişti.⁵⁹

Fransızlar bu genel saldırılardan da bir sonuç alamayınca, büyük çapta zararını çektikleri inatlarından vazgeçmişlerdi. Artık bundan sonra barış antlaşması imzalanıncaya kadar Kilikya cephesinde önemli bir savaş olmayacaktı.⁶⁰

D. Fransızlarla İlişkilerin İyileşmeye Başlaması :

1921 yılı başında Fransızlar Kilikya'daki bütün ümitlerini yitirmişlerdi. Artık Türkiye üzerindeki emellerinden vazgeçmek gerektiğini anlamışlardı.

Ashında Maraş olayları nedeniyle daha TBMM açılmadan iki ay önce, Fransa tarafında, Mustafa Kemal ile görüşme ortamının hazırlanması yolunda düşünceler vardı. Ve Fransa Dışişleri Bakanlığı, Beyrut'taki Yüksek Komiser General Gouraud'yu bu konuyla görevlendirmişti. General Gouraud ise İstanbul'un bu konu ile ilgilenmesinin daha yerinde olacağı önerisini De France'a bildirmiş, ancak böyle bir gelişimin Sultan'ı ve İstanbul Hükümeti'ni yaralayacağını müttefikler safında ise rahatsızlıklar yaratacağını, en iyisi hükümetin konuya eğilmesini temin etmenin veya Mustafa Kemal'in İstanbul'daki partizanlarından yararlanmanın yerinde olacağını bildirmişti.⁶¹ Bundan sonra ise Ankara Hükümeti'ne karşı bu çekimser hava, sonraki bazı gelişmelerle ortadan kalkmıştı.⁶² 16 Mart 1920 tarihinde müttefik orduları, Fransızlar dahil olmak üzere, İstanbul'u işgal ettiler. Lakin, Fransa için Kilikya'da yerini korumak gittikçe zorlaşıyordu. Yakın Doğu ordusu için General Gouraud tarafından talep edilen takviye kuvvetleri (80.000 kişi) henüz ulaşmamıştı. (ses seda yoktu.) Fransız Parlamentosu gereken kredileri

⁵⁹ Kamil Erdeha, Milli Mücadele'de Vilayetler Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, S. 325-326.

⁶⁰ Daha geniş bilgi için bkz. "Türk İstiklâl Harbi, cilt IV, "Güney Cephesi".

⁶¹ 24 Şubat 1920 Paris'te Fransız Dışişleri Bakanı'ndan Londra'daki Fransız Elçisi'ne telgraf (Ünsal Yavuz, Fransız Arşivleri Resmi Belgelerine Göre TBMM'nin Açılışının Dış Etkileri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi cilt, V, Kasım 1988, Sayı: 13 S. 206.

⁶² Ünsal Yavuz, a.g.e., S. 206.

reddetmişti.⁶³ Zaten Fransız kamuoyu harp halinin, savaş durumunun devamına tamamen karşıydı. Bu durumda, bu şartlar altında, Fransa Kilikya'daki egemenliğini sürdürmekten, vazgeçti ve bu bölgeyi kendine sadece ekonomik faktörlerle bağlamak etkinliğini ekonomik etkenler vasıtasıyla devam ettirmek için bir yol bir formül aramaya başladı.

12 Şubat-10 Nisan 1920 tarihleri arasında Osmanlı İmparatorluğuna müttefiklerin zorla kabul ettirmeye çalıştıkları, barış şartlarını belirlemek amacıyla devam eden müzakereler esnasında Fransız ve İtalyanların takındığı tavır, İngiltere'ninkine kıyasla Türkiye'ye daha olumlu görünmüştü. Bu iki devlet, özellikle İstanbul ve çevresinin bazı şartlar altında Türkiye'ye geri verilmesini istiyorlardı. Lakin Fransa'nın önerdiği şartlar Ankara için kabul edilmez nitelikteydi (Trakya'da Türk sınırının Çatalca'ya kadar gerilemesi, Ermeni Devletinin kuruluşu, Kürtlerin resmen tanınması gibi).⁶⁴

Daha öncede değindiğimiz gibi, Fransa'da Clemenceau Başbakanlıktan ayrılıp Ocak 1920'de barış yanlısı bir insan olan Briand'ın Başbakan oluşuda Fransız politikası üzerinde etkili olmuştu. Kilikya, Antep, Urfa, Maraş direnmeleri üzerine buraları kaybedeceğini anlayan Fransa⁶⁵ Batı Anadolu'da, İngiltere'nin desteğinde kuvvetli bir Yunanistan'ın bulunmasını da kendi çıkarlarına aykırı bulmaya ve Türkiye'nin varlığını sürdürmesinin kendisi için daha yararlı olduğunu görmeye başlamıştı. Çünkü Türkiye'nin dış borçlarının yüzde altmış ve Türkiye'deki yatırımların yüzde ellisi Fransa'ya aitti. Ayrıca Türkiye, Fransız ekonomisi için önemli bir hammadde kaynağı ve pazarı idi. Ki Lozan'da Osmanlı Borçları ve Kapütülasyonlar konusunda Fransa'nın gösterdiği tepki ve hatta sırf bu sebeplerle İngiltere'ye yanaşması bunun en açık belirtisi olmuştu.

Nitekim, "Importance Respective des Capitaux Français, Anglais et Allemands Engages en Turquie" adlı 30 Mayıs 1919 tarihli raporda Fransa'nın Duyun-u Umumiye ve özel şirketlere sağladığı sermaye 3.385.278.377 frank olarak gösterilmişti. Fransa hem verdiği borçlar-

⁶³ Gaston Jean Mougin, "Les Relations Franco-Turques en 1925" Revue d'Histoire Diplomatique, Janvier-Juin 1970 Paris S. 110.

⁶⁴ İsmail Soysal, Les Relations Politiques Turco, Française 1921-1985 Extrait de l'Empire Ottoman, La Republiques de Turquie et ILa France, Varia Turcica III, S. 590.

⁶⁵ Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1987, s. 300.

dan olan alacaklarını, hem yaptıkları yatırımları ve bunlardan sağlayacakları kârı güvence altında görmek istiyordu.⁶⁶

Fakat 1921 yılı başından itibaren elde ettikleri başarısızlıklar Fransızların düşüncelerini değiştirmişti. Zira Fransızlar bereketli Çukurova topraklarından faydalanmak, Güney Anadolu'daki madenleri işletmek olanağını bulamamışlardı. Türkleri Fransız yönetimini istemediklerini kesinlikle belli etmişler, yaptıkları gerilla savaşlarıyla Fransızlara kan kusturmuşlardı.

Kilikya'daki büyük Fransız ordusunu beslemek, Fransa bütçesine ağır yükler bindirmişti. Fransız parlamentosunda şiddetli eleştiriler yapılmaktaydı. Fransızların Kilikya'da kalması, bu durumda astarı yüzünden pahalı bir işti.⁶⁷

Osmanlı Devleti'nin mali ve ekonomik açıdan alacaklı ülkelere ödeme güvencesi vermekten uzak olan görünümü, müttefiklerin arasında ortak bir kontrol komisyonunun kurulması ve denetime başlaması gerektiği yolunda fikirleri hazırlamış ve müttefiklerin her biri kendi etki bölgelerinde nüfuzunu sağlayacak bir çözümlenmeye gitmişlerdi.⁶⁸

Nitekim 3 Mart'ta gözden geçirilmiş ve 8 Mart 1920'de Londra'da hazır hale getirilmiş gizli "Üçlü Uzlaşma Projesi" böyle bir yaklaşımla hazırlanmıştı. Buna göre müttefiklere, her birinin menfaatlerinin olduğu bölgelerdeki hakları tanımakta ve eşitlik ilkesi göz önüne alınarak kurulan komisyonlarla denetim altına alınmaktaydı. Bu komisyon, Türkiye'nin bağımsızlığına ters düşmeyecek, ülkenin mali, hukuki ve idari jandarma ve polis gibi kuruluşlarını düzenleyecek ve kontrol edecek, azınlıkların din ve dil özgürlüğünü garanti edecek, ülkedeki sanayi ve ticaret ile uğraşan vatandaşlarının haklarına dokunmayacaktı.

Ancak bu projenin hazırlanışının üzerinden henüz bir hafta geçmişken, İngilizlerin 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgaliyle başlattıkları yeni politika, müttefikleri Fransa ve İtalya'nın bölgedeki çıkarlarını koruyabilmek için, İngiliz cephesine karşı alternatif aramalarını hızlandıracaktı.⁶⁹

66 Ünsal Yavuz, TBMM'nin Açılışının Dış Etkileri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi cilt: V Kasım 1988 Sayı: 13 S. 203-205.

67 Kamil Erdeha, Milli Mücadelede Vilayetler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, S. 327.

68 Ünsal Yavuz, a.g.e., s. 205.

69 Ünsal Yavuz, a.g.e., s. 205.

73 Ünsal Yavuz, a.g.e., s. 208.

74 Mehmet Gönlübol, Ömer Kürkçüoğlu, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Atatürk Araştırma Merkez Dergisi cilt., Mart 1985 Sayı: 2 s. 455.

75 Pellé: Fransız Yüksek Komiseri.

76 Ünsal Yavuz, a.g.e., s. 210.

77 Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih, 1789-1960 Üçüncü baskı. SBF Yayınları No: 362 Ankara 1975, s. 626-627.

Londra Konferansı müzakereleri esnasında Fransa'nın Suriye'deki yüksek komiseri George Picot, Türkiye'ye gelerek Güney Doğu Anadolu'nun geleceği hususunda Mustafa Kemal'le Sivas'ta görüşmüştü. Picot Mustafa Kemal'in dinamik şahsiyetinden, zeka fiş-

11 APOM 27	L. Mougin'in Anadolu'daki görevi ile seyahati esnasında almış olduğu notların kısa bir özeti. İsmet Paşa ile Mougin'in tanışmaları, ilk görüşme.	Kasım 1921 Ocak 1922
11 APOM 28	Türk-Yunan ilişkilerini içeren çeşitli dökümanlar.	1922
11 APOM 29	Mougin ile Quai D'Orsay arasında esasen siyasal nitelikteki sorunlarla ilgili iki tarafın birbirine göndermiş olduğu telgraflar.	Haziran 1922 Mart 1924
11 APOM 30	Mougin tarafından yazılan ve O'na yollanan telgrafların esas kopyaları.	1922-1924
11 APOM 31	Mougin'in yollamış olduğu ve O'nun eline geçmiş olan gerçek (asıl) telgrafların kopyaları.	1922-1923
11 APOM 32	Telgrafların esas kopyaları.	1924-1925
11 APOM 33	"Bir imparatorluk yıkıldı" Mustafa Kemal'in Türkiye'si hakkında bitmemiş ve yayınlanmamış bir eserinin aslı.	1922-1923
11 APOM 34	Muhaberat. Özellikle Ankara'daki Türk-Fransız antlaşmasının çeşitli maddelerinin uygulanışında karşılaşılan zorluklarla, gümrük sorunları.	1922
11 APOM 35	Lübnan ve Suriye'ye Fransız Yüksek Komiserinin mektupları. Sınır sorunu.	1923
11 APOM 36	Çeşitli sorunları içeren muhaberat (Demiryolları, gümrükle ilgili ödünler, sınır değişikliği) Lozan antlaşması ile ilgili olarak ele geçen basın küpürleri, özel muhaberat, Mougin'in tekrar çağırılışı.	1923-Mart 1924
11 APOM 37	Mougin'in Ankara'daki ikinci görevi. Quai D'Orsay ile yapılan telgraflaşmalar.	Eylül 1924 Nisan 1925

11 APOM 38	Çeşitli sorunlar. Mougın'in Ankara'daki görevi ile ilgili basında çıkan yazı ve makaleler.	1924-1925
11 APOM 39	Türkiye'deki Fransız Katolik okullarıyla çeşitli kuruluşların faaliyetleri ile ilgili muhaberat.	Eylül 1924 Nisan 1925
11 APOM 40	Ticari sorunlar.	1924-1925
11 APOM 41	Türkiye ile ilgili çeşitli dökümanlar gazete kùpürleri.	1919-1925

III- Türk-Fransız Yakınlaşması ve Mougın'in Etkileri:

Türk Fransız yakınlaşmasının 1921 yılında kendini gösterdiğini düşünerek olursak, hemen bu yakınlaşmanın, Türk ordusunun elde ettiği zaferlerle bağlantılı olduğunu aklımıza getirmek gerekir. Nitekim Türk ordularının I. ve II. İnönü muharebelerindeki başarıları Fransa'yı çok etkilemiş ve bunun sonucunda Fransa tutumunu değiştirmişti.

Fransızlar 1921 Mart ayından itibaren Türkiye ile görüşmelere başlamıştı. Mougın, (ki daha önceleri 1919 yılında Osmanlı Harbiye nazırlığında istihbarat subaylığı yapmıştı.) Anadolu hükümetinin tam yetkili elçileriyle, Londra'da barış müzakerelerine katılan Fransız delegeler kuruluna refakat etmişti.⁸⁰ Bekir Sami Bey'in Birand⁸¹ ile Londra'da yaptığı anlaşma, bağımsızlık ilkesi ile bağdaşmadığı için reddedilmişti.⁸²

9 Haziran 1921'de Franklin Bouillon'u⁸³ Ankara'ya özel temsilci olarak gönderdiler. Burada Franklin Bouillon, Mustafa Kemal, Fevzi (Çakmak) Paşa ve Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirsek) Bey'le görüşmeler yapmıştı. Bu görüşmelerde Mustafa Kemal, bir anlaşma yapılabilmesi için öncelikle "Misak-ı Milli"⁸⁴ (Ulusal Ant)'nin

80 Paul Dumont. La Turquie et La France a l'Epoque d'Atatürk Collection Turcica I, Paris 1981 s.

81 Fransız Başbakanı.

82 Yahya Akyüz, Türk Kuruluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1975 s. 185.

83 Henri Franklin Bouillon: Sakarya Savaşı öncesinde Fransa Dışişleri Komisyonu Başkanı, eski Bakanlardandır.

84 Misak-ı Milli hakkında geniş bilgi için bkz. Nejat Kaymaz. Misak-ı Milli üzerinde yapılan tartışmalar hakkında, VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976) III Cilt s. 1941-1958, Türk Tarih Kurumu Yayını Ankara. 1983.

saptanan ulusal sınırların kabul edilmesi gerektiğini söylemiş, Fransız temsilcinin Sevr Antlaşmasının var olduğunu söylemesi üzerine önceleri olumlu geçen görüşmeler⁸⁵ kesilmiş, bu sırada Yunanistan yeni bir saldırıya⁸⁶ hazırlandığı için Fransa saldırının sonunu bekler duruma gelmişti.⁸⁷

Briand-Bekir Sami anlaşmasının reddi ile Ankara'nın Moskova'da bir antlaşma imzalamasının aynı günlere rastlaması⁸⁸ Fransa'yı endişeye itmşti.

Ankara Hükümeti'ne karşı bu çekimser hava, sonraki bazı gelişmelerle ortadan kalkmış, Ankara-Moskova ilişkilerinin boyutlarının ortaya korması şüphe ve tedirginlikleri sona erdirmişti. Nitekim bu konuda Mustafa Kemal'in 10 Mayıs 1920'de Chicago Tribune muhabirine verdiği demeç, Fransızları çok rahatlatmıştı. "... Kemal hareketin Bolşevizm'e doğru gösterdiği gelişme kuşku yaratacak bir görünüm arzetmemektedir".⁸⁹

Fakat yine de Fransızların endişeleri devam etmiş, üstelik Türk ordusunun Yunanlılara karşı Sakarya galibiyeti, Fransızların iyice umutlarını yıkmıştı. Fransız kamuoyunun görüşü ve hükümetin tutumu değişmişti. Türkiye gerçeğini kabul etmişlerdi. Fransa, ölmeklerini ve ölmeyeceğini ispat eden Türklerle başlamış olan görüşmeleri sonuçlandırmada artık bir sakınca görmeyip 20 Ekim 1921 tarihinde Henri Franklin Bouillon ile Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirsek) Bey arasında Ankara antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma ile Fransa, iktisadi ve kültürel imtiyazlardan vazgeçiyor, güney hududumuz tespit ediliyordu.⁹⁰

Bu anlaşma ile I. Dünya Savaşı öncesi kurulmuş bulunan İtilaf Bloku parçalandı. Versay'da kendisini desteklemeyen ve Almanya'ya yumuşak davranan İngiltere'ye kızan Fransa, Türkiye konusunda İngiltere'ye oyun oynuyor ve tek başına hareket ediyordu. İngiltere bu anlaşmayı hayret ve dehşet ile karşıladığını gizlemedi⁹¹. İngiltere

⁸⁵ Bu görüşmeler hakkında büyük Nutuk'ta ayrıntılı bilgi verilmiştir.

⁸⁶ Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri (17 Temmuz 1921-19 Temmuz 1921).

⁸⁷ Suna Kili. Türk Devrim Tarihi. Tekin Yayınevi, İstanbul 1982, s. 102.

⁸⁸ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 185.

⁸⁹ Söylev ve Demeçler. c. 3 Ankara 1981, s. 14.

⁹⁰ Hamza Eroğlu. Türk İnkılap Tarihi Milli Eğitim Basımevi. İstanbul 1982, s. 233.

⁹¹ Ergün Aybars. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi. Ege Üniversitesi Basımevi. İzmir, 1987, s. 291.

ile peyki Yunanistan, Ankara Anlaşmasına karşı sert bir tepki gösteriyor ve İstanbul'daki hükümetin de, o zaman var olmak nedeninin artık ortadan kalkmakta olduğunu fark ediyordu.⁹²

Fransa'ya gelince; Fransa Türk cephesinde 60-70 bin asker beslemek ve Türklerle savaşmaktan kurtuluyor, doğudaki savaş durumuna son vermek Türkiye ile eski dostluk bağlarını yeniden oluşturmak ve de çıkarlarını korumak imkanını elde etmekten kıvanç duyuyordu. Fransız basınının çoğunluğunu teşkil eden gazeteciler, bu başarı karşısında hayretlerini gizleyemediler, başarıyı gururla alkışladılar. Suriye hudutları dahilinde kalan İskenderun (Alexandrette) bölgesi konusu hariç, anlaşma ulusal antlaşma hükümlerine ters düşecek hiç bir koşul içermiyordu. Zaten İskenderun bölgesinin Türk niteliği resmen kabul edilmişti.⁹³

Bu anlaşma yalnızca Güney Doğu Anadolu için imzalanmakla beraber, Fransa gibi büyük bir Avrupa devletinin Türkiye'yi ve Misak-ı Milli'yi resmen tanıması bakımından çok önemliydi. Fransız desteğini yitirdikleri için Kilikya üzerindeki Ermeni hayalleri yıkıldı. 130 binden çok Ermeni Suriye'ye, 30 bin kadar Ermeni de Kıbrıs'a göç etti.⁹⁴

Bu anlaşmanın Türkiye'ye siyasi yararlarının yanısıra, askeri bakımdan da büyük yararı oldu. Bu cephenin tasfiyesi ile Türkiye güneyini de güvenceye aldı ve buradaki askerlerini Batı cephesine taşımak imkanı buldu. Fransızlar bölgeyi boşaltırken, Türkiye'ye satış ve hibe yoluyla silah, cephane bıraktılar.

Sömürge halklarının üzerinde de bu zaferin etkisi görüldü. Avrupa devletlerinin yenilmezliği konusu yıkıldı. Türk zaferi ve Avrupa Devletlerinin Türkiye karşısındaki yenilgileri sömürgeler halklarına umut verdi.⁹⁵

Bu anlaşma ile Hatay Fransa'ya bırakılmakla Misak-ı Milli'den ikinci ödün verildi. Batum'dan sonra Hatay yitiriliyordu. Fakat o günün koşulları altında elde edilen büyük kazançtı. Çünkü Türkiye

92 İsmail Sosyal, *Les Relations Politiques turco-Françaises 1921-1985*, Extrait de *L'Empire Ottoman, la République de Turquie et la France Varia TURCICA III* - s. 597-598.

93 İsmail Sosyal, a.g.e., s. 598.

94 Ergün Aybars, a.g.e., s. 293.

95 Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1987, s. 293.

iki büyük cepheyi tasfiye etti. İki büyük ülke tarafından resmen tanındı. (Sovyetler Birliği ve Fransa.) Kaldı ki Hatay üzerinde Türkiye, haklarından vazgeçmeyecekti.⁹⁶ Nitekim 1939'da Türkiye'ye katıldı.

Ankara antlaşmasına uygun olarak (Fıkra 3: anlaşmanın imzalanmasını izleyen iki ay içinde sözü geçen hattın güneyine Fransız kuvvetleri ve kuzeyine Türk kuvvetleri çekilecek).⁹⁷ Adana bölgesini işgal etmeyi başaramayan Fransız kıtaları düzenli bir şekilde bölgeyi terkederlerken, Türkler de iki aylık sürenin bitiminde Türk-Suriye sınırının öbür tarafına çekildiler. Türklerle Fransızlar arasında yeniden doğan dostluk çerçevesinde, sözü geçen birliklerin garnizonları, Kilikya'da olduğu gibi İstanbul'da da Türk ordusuna silah, cephane, mühimmat, teşhizat teslim ettiler. Ve hatta Mayıs 1922'de "Helle" isimli bir Yunan Kurvazörünün hücumunu da, Kilikya yakasında bir Fransız harp gemisi püskürttü.

Ankara Antlaşması Müzakereleri⁹⁸ esnasında, görüşmeler devam ederken, birden bire iki taraf arasında anlaşmaya gidilmesi sonucu, ülkeler arasında yarı resmi bir temsilci değiş-tokuşu yapıldı. Ferit Bey'i (Tek) Paris'e yolladılar. Bu ilk temsilci 1 Aralık 1921'de göreve başladı. Fransa'ya gelince o da, kendince uygun gördüğü, evelden Suriye Karakolu'na bağlı Yarbay Mougini Ankara'ya yollayacaktı.⁹⁹

Nitekim Ocak 1922'de Poincare¹⁰⁰ Başbakanlığa gelince, Türk-Fransız yakınlaşmasını istemeyen bazı yazarlar ümitlendiler ve eleştirileri ile kendilerine yakın gördükleri Poincare'nin Türk politikasını tekrar gözden geçirebileceğini düşündüler. Ancak Poincare Mart 1922'de Paris Konferansı'nda, Briand'ın¹⁰¹ doğu politikasından saptıysa da ileri gidemedi. Üstelik ülkesinin temsilcisi sıfatıyla Albay Mougini Ankara'ya gönderdi.¹⁰²

96 Ergün Aybars, a.g.e., s. 293.

97 İsmail Soysal, Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasal Anlaşmalar. Ankara, 1965, s. 19-31.

98 Seçil Akgün, Ankara Antlaşması Hazırlanış ve Önemi, Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan, A.Ü. S.B.F. Yayını, Ankara, 1981, s. 1-13.

99 İsmail Soysal, Les Relations Politiques Turco-Française 1921-1985 Varia Turcica III, s. 598.

100 Raymond Poincare: Eski Fransız Başbakanı. 15 Ocak 1922'de Kabine kurmuş 1 Haziran 1924'e kadar görevde kalmıştır. Raymond Poincare 16 Ekim 1934'de ölmüştür.

101 Briand: Eski Fransız Başbakanı.

102 Yahya Akyüz, a.g.e., S. 150-151.

Ve böylece Şubat 1921'de Anadolu Hükümeti'nin tam yetkili elçileriyle Londra'da barış müzakerelerine katılan Fransız Delegeler Kurulu'na refakat eden Mougin, Ankara'nın Türk Fransız Anlaşması imzalanır imzalanmaz, hemen ertesi gün Franklin-Bouillon'la Yusuf Kemal arasında imzalanmış olan anlaşmanın en iyi, en uygun şekilde¹⁰³ tatbikatına göz kulak olmak ve Fransız birliklerinin Kilikya'daki boşaltmak hareketini gözetmek için tekrar Türkiye'ye geldi.¹⁰⁴ Mougin'in Mustafa Kemal ve İsmet Paşa ile ilk buluşmaları Ocak 1922'de gerçekleşir.¹⁰⁵

8 Haziran 1922'de yeni görevine başlayan Mougin, kısa zamanda Mustafa Kemal'in büyük bir hayranı ve de Türkiye'ye yeterli destek ve yardım sağlamayan kendi hükümetini sık sık tenkid edecek dereceye varacak kadar, Türk ulusal hareketinin güçlü bir savunucusu haline gelecektir.¹⁰⁶

Mougin'in Ankara'dan gönderdiği ilk mesaj, 9 Haziran 1922 tarihini taşır. O andan itibaren Mustafa Kemal hükümetinin başkentinden gelen telgraflar aralıksız olarak Quai d'Orsay'e akacaktır.¹⁰⁷ Paris Anadolu'ya nisbeten sınırlı bir görev için bir temsilci yollamıştır. Aslında olaylar karşısında Mougin Fransa'nın gerçek sözcüsü olarak harekete geçer.

Ankara'da geçirdiği üç sene müddetle mümkün olduğu kadar Türk-Fransız ittifakının güçlenmesi hususu Mougin'in belli başlı endişelerinden biridir. Ekim 1921'de Franklin Bouillon'la muhattap olan Mustafa Kemal'in görevlendirdiği yetkili elçiler, Kilikya çıbamının zehirini akıtmaya muvaffak olmuş, Anadolu hükümeti ile Fransa arasında anlamlı bir barışın temelini hazırlamışlardır.

Mougin'in ilk amacı, Fransa'nın Mustafa Kemal hükümetinin başkentindeki varlığını sağlamaktır. Bu hususta SSCB'nin büyük elçisi Araloff'un uyguladığı yöntemlerden ilham alır, faydalanır. Mougin, her yerde hazır ve nazırdır. Mustafa Kemal'in bakanlarına ziyaretlerini sıklaştırır. TBMM'deki oturumlarda tartışmalarda hazır bulunur. Hayır işleriyle uğraşan derneklerin tümünü ziyaret eder.

103 Franklin Bouillon: Fransız diplomati.

104 Paul Dumont. La Turquie et La France a L'Epoque d'Atatürk, Collection Turcica I, Paris 1981, s. 75.

105 Paul Dumont, a.g.e., s. 77.

106 İsmail Soysal. a.g.e., s. 598.

107 Paul Dumont, a.g.e., s. 76.

Basma bildirileri artar, ziyaret üstüne ziyaret düzenler. Ve bir kaç hafta içinde Araloff gibi Ankara sosyetesinin faal, en meşhur şahsiyetlerinden biri haline gelir. Mougin bilhassa Londra Konferansı esnasında geçmişte bir çok defa Mustafa Kemal davasına karşı karşı derin ilgi ve hayranlığını belirtmişti. Ankara'da herkes bunu biliyor, bütün kapılar kendisi için açıyordu. Mustafa Kemal ta şafak vaktine kadar O'nunla konuşmaktan zevk alırdı. Ali Fethi Bey,¹⁰⁸ Ahmet Muhtar,¹⁰⁹ Dr. Adnan Bey,¹¹⁰ İsmet Paşa¹¹¹ ve ulusal hareketin diğer bir çok üstün nitelikli şahsiyetiyle, ünlü önderin güvenini kazanma şerefine nail olmuştur.

16 Haziran 1922'den itibaren yani Ankara'ya varışından bir hafta bile geçmeden Mougin, Poincare'ye kendisiyle muhatap olan Mustafa Kemal yetkililerinin barış ve uzlaşma yolundaki iyi niyetlerini heyecanla dile getiren uzun bir telgrafını yollamıştır. 1922'de yaz ayları süresince durmadan SSCB'nin ağılarına yem olma yolunda artan tehlikeye işaret ederek Mustafa Kemal yanlısı yetkililerle en kısa zamanda barışı sağlama gerekliliğini tekrar edecektir.¹¹² Zira Anadolu'da savaş ne kadar uzarsa Rusya'nın yardımı ulusal ordunun gereksinmelerine gerekli olduğundan, Türk-Rus ilişkilerindeki yakınlık o nisbette yeni bir anlam, yeni bir boyut kazanacaktır. 17 Temmuz 1922'de Mougin'in Atatürk'ü ziyaretinde Sovyet elçisi Areloff da vardır.¹¹³

Bilhassa 1922'nin Ağustos sonlarında, Türk-Yunan ordularının birbirlerinin karşısında son defa çıktıklarının ertesi günü Mougin, gerçekten ısrarlı bir tavır alacaktı. Mustafa Kemal ordularının zaferi, ittifaka bağlı ülkelerin her ne pahasına olursa olsun, "Ankara ile konuşması" gerektiği hususunu ortaya koymuştu.

Tabii ki Anadolu hükümetine ilgi, bağlılık, saygı hayranlık gibi duygular besleyen yegane insan, tek kişi Mougin değildir. Aslında 1920'den beri "Kemalofili" Mustafa Kemal'e duyulan ilgi, hayranlık

108 Ali Fethi (Okyar): Eski başbakanlardan. İsmet Paşa'nın hastalığı nedeniyle 21 Kasım 1924'de yerine Başbakan olmuştur.

109 Ahmet Muhtar: 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Doğu Anadolu Cephesi Başkumandanı idi. Gazi Ahmet Muhtar, 21 Ocak 1919'da İstanbul'da ölmüştür.

110 Adnan (Adivar): TBMM'sinde ilk İcra Vekilleri Heyetinde İçtimaiye Vekili olarak görev almıştır. (3 Mayıs 1920).

111 İsmet Paşa (İnönü): TBMM'sinde ilk İcra Vekilleri Heyetinde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili olarak görev almıştır.

112 Paul Dumont. a.g.e., s. 81.

113 18.7.1922 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi.

hisleri özellikle Pierre Loti¹¹⁴ veya Claude Farrère¹¹⁵ gibi aydınların basın toplantıları sayesinde gittikçe güçlenmiştir.

Hemen hemen bütün Fransızlar arasında bundan böyle egemen olan husus, Türkiye'nin kabul edebileceği bir barışı arzulamaktır. Ancak Mougin kabul edilir bir barışın fazlasını talep etmektedir. O, pazarlığın vakti geçmiştir kanaatindedir. Türk birliklerinin İzmir'e girişinden bir kaç gün sonra Quai D'Orsay'e çektiği telgrafta "Ankara'ya hiç bir baskının etkili olamayacağını idrak etmeli, kabullenmeli"¹¹⁶ şeklinde ikaz eder. Ancak Mougin kabul edilir bir barışın fazlasını talep etmektedir.

Müttefikler Mudanya'da 1922'nin Ekim başlarında mütareke müzakerelerine İsmet Paşa'yla başlarlar. 6 Ekim'de Mudanya'da görüşmelerin sonucu henüz belirsizken barış müzakerelerinin başlamasını temin etmek, barışı garantilemek için Mougin, 6 Ekim'de Paris'i zorlar. Lozan Konferansı ise ancak 20 Kasım 1922'de Mudanya Mütarekesinin imzalanışından 1 ay geçtikten sonra başlar.

Ankara hükümeti, şartlarını ilk günlerinden itibaren bildirir. Türk delegeler kurulu İsmet Paşa'nın önderliğinde Yüce Meclis'e danışmadan, barış antlaşmasını imzalayabilecek, tam yetkiye sahip olacaktır. Fakat, bir takım dokunulmaz esas göz önünde tutmak, kesin surette onlara riayet etmek zorunda kalacaktır.

Mougin, General Fuat'a barış konferansının başlangıcından 20 gün sonra gönderdiği mektupta düşüncesini şöyle açıklar: "Lozan'da da kapitülasyonlardan söz edilir, kapitülasyon sorunu görüşülür, tartışılır, lakin aslında onlar gerçekten ortadan kaldırılmıştır. Artık burada onlardan hiç söz edilmiyor, konuşulmuyor. Yabancılardan Türkler'den istenen vergiler talep ediliyor ve samimi kişilerin buna riayet ettiğini, seve seve katlandıklarını, tabii karşıladıklarını, tabii gördüklerini farkediyorum. Bağırınların her zaman tertemiz olmayan çıkarlarını koruyan, savunan, donanma ve askerleri yermeye alışkın kişiler olduğu, koruyucu gücün ülkesinde, ne de Türkiye'de vergi

114 Pierre Loti: İstanbul Darülfunun'un Fransız yazarıdır. Fransızların Çukurova'yı işgal eden tutumuna isyan eden Pierre Loti "Kuvvetlerimizin Şarkta Sukûtu" adlı makalesinde: "Kilikya, hakiki Türk namuskarlığının koparılmaz parçasıdır." demiştir. (Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu, Yusuf Ayhan,, 1963).

115 Claude Farrère: Fransız edibidir. Yazılarıyla Türk İstiklâl davasına hizmet etmiştir.

116 Paul Dumont, a.g.e., s. 82.

ödemeye alışık olmayan Hıristiyan azınlığın sorunu ise kendiliğinden hallolacaktır. Rumlar ortadan kaybolmalıdır. Kendileri için Anadolu'da yaşam tahammül edilmez bir hal alacaktır. Ermeniler bir daha politika yapmamak, siyasete karışmamak kaydıyla diğer Osmanlılar gibi kanunlara riayet etmelidirler. Bundan onlar kazanacak, Rumlar tarafından terkedilen yerleri elde etmek iyi olacağından bundan karlı çıkacaklardır. Büyük bir kalabalık teşkil eden Katolikler içerlerde güvencede emniyettedirler. Daima siyasetin dışında kalmışlar ve Türkler onları kötü gözle görmezler. Özetle sanırım ki azınlıkların sorunu kolayca çözülür. Gereken, Lozan'da her zaman olduğu gibi Jandarma değilse bile, arkasında İngiltere'nin oynayacağı paravan rolünü üstlenmemizdir. Burada fevkalade bir durumdayız. O'nu müttefikleri memnun etmek için etmiyelim. Toprak açısından, toprak hususunda bir sorun ortaya çıkacak: Musul'daki. Eğer İngilizler akıllı ise uzlaşmanın yolunu, bir çıkar yol bulabilirler. Boğazlar iyiliğimiz için, şansımıza, büyük Britanya'nın etkisinden kurtuluyor.¹¹⁷

9 Aralık 1922 tarihli Franklin Boullion'a hitaben yazdığı bir mektupta General Buat'a yazdığını tekrar eder: "İngilizlerin görüşlerini benimser, o doğrultuda hareket ederek onların uzlaşmaz, inatçı tavırlarını takırsak bu bizim için kötü olabilir. Ve bunu rağmen ne tür bir darboğazdayız? Herkes bize sevgi gösterisinde bulunuyor. Mustafa Kemal, taraftarlarını suçlayacak hiç bir şey bulmaz. Onlar harbi kazanmıştır, kendi evlerinde yuvalarındadırlar.

Arzu ettikleri şekilde iç işlerin yürütmek istemeleri doğaldır."¹¹⁸ Mouglin sadece olayların gerçekliğini aksettirmekle yetinir ve devam eder, "ellerinde idareyi tutanlar Ulusal antlaşmadan vazgeçmek istemiyorlar. Kapitülasyonlardan söz edildiğini duymak bile istemiyorlar. Aslında onları tamamiyle kaldırmışlar. Eminim ki bu konuda Ankara'da hiç bir şey elde edilmeyecek. Lozan'daki Konferans süresi boyunca (20 Kasım 1922-24 Temmuz 1923) durmadan aynı konularla tekrar tekrar karşılaşılabilir. Fransa İngiltere'nin oyunu sürdürmemeye dikkat etmeli, kapitülasyonlardan vazgeçmeli, Doğudaki yerini ancak barışa yönelik, uzlaşır görünmek kaydıyla koruyabilecektir."¹¹⁹

Lozan müzakerelerine ara verilmesi, ertelenmesi onun karamsarlığını artırır. Mouglin 7 Mart'ta Franchet d'Esperey'e: "Durum

117 Paul Dumont, a.g.e., s. 83.

118 Paul Dumont, a.g.e., s. 83.

119 Paul Dumont, a.g.e., s. 84.

çok kritik, vahim olabilir. Mustafa Kemal Mezopotamya cephesinde herşeyin hazır olduğunu gizlemez ve de doğrudur da. Ya Suriye'deki tepkiler. Beyrouth'la Ankara arasında notlarla söz düellosu devam ediyor. Ya silahlara dönüşürse...¹²⁰

1923 Nisan'ında barış görüşmelerinin tekrar başlayacağı tebliği kesinlik kazanınca Mougin konuşma tonunu değiştirir. "Gerçekten bir sonuca varılabilir". Daha iki gün evvel Mustafa Kemal, İsmet Paşa'ya "ümit ederim ki, bu uzlaşma barışa yönelik bir tutum, bir zihniyetle giderken, barışla döneceksiniz." dedi. "Bu barış bize gerek. Eğer bir takım azınlığın çıkarı yerine, genel çıkarları gözetir ve o doğrultuda hareket edersek, olağanüstü bir başarı elde edebiliriz. Ancak bu hesâpla, geçen Ekim ayında tümüyle yitirdiğimiz gücün tümünü değil, nüfuzun cüzi bir kısmını tekrar elde edebiliriz"¹²¹.

Lozan'daki ikinci konferansın, birincisi kadar zor olduğunu ilk bakışta anlamak mümkündü. Mougin'de umut, yerini tekrar endişeye terkedecekti. Fransa ile anlaşamayan Türkler, diğer bir gücün kollarına atılmayacaklar mıydı? Orada bulunan Chester Projesi¹²² ABD'nin iktisadi ve mali desteğinden yararlanmaktan çekinmeyeceğini gösterir gibidir.

General Gouraud'ya 12 Nisan 1923'de: "Beklenmedik bir olayla karşı karşıyayız. Chester projesinin bir tek oturumdan, bir tek celsedeki tartışmadan sonra tasvibi ve oya sunulduğu sizi şaşırtmış olmalıdır. Telgraflarımda hükümetin bu kararının nasıl yorumlanacağını size iletmeye çalıştım. Ankara Lozan'a müttefikler karşısında hür, özgür Amerika'lılara bağlı (olarak) gelmek istedi"¹²³ diye yazar.

¹²⁰ Paul Dumont, a.g.e., s. 84.

¹²¹ Mougin'in 10 Nisan 1923 tarihinde Franklin Buillon'a yazdığı mektup. Deniz aşırı arşivleri. 11 APOM 36.

¹²² Chester Projesi: K.A. Quennedy ve Arthur Chester adındaki Amerikalıların oluşturduğu grupla, kamu işleriyle yakından ilgilenen zamanın bakanlarından Fevzi bey arasında TBMM'nin onayını gerektiren büyük bir sözleşmeydi.

Özellikle büyük demiryolu ağını oluşturmaktan söz ediliyordu. Birçok maddesi dikkate alındığında bu projenin Fransa'nın çıkarlarını doğrudan doğruya tehlikeye soktuğu görülür.

Lozan'da Fransa'yı temsil eden Pele bu tür bir anlaşmanın imzalanmasına şiddetle karşı koymuş, eleştirmişti.

Mougin ise bu durum karşısında duyduğu öfkeyi dile getirmekten geri kalmamış, lâkin buna rağmen Ankara'daki hükümetin bu davranışını anlayışla karşılamaktan da kendini alamamıştır.

¹²³ Mougin'in general Gouraud'ya yazdığı mektup. 12 Nisan 1923 Paul Dumont, a.g.e., s. 85.

Mougin bir müddet sonra da Quai D'Orsay'e Mustafa Kemal hükümeti yetkililerinin kısmi bir seferberlik emrini verdiklerini bildirir. Temmuz ayının ikinci yarısındaki ani bir yumuşama, bir detent havası barışın imzalanacağı günün yaklaştığının bir belirtisidir.

Lozan'da imzalanan antlaşma, 3 seneden beri Mustafa Kemal Türkiye'sini ittifak devletlerinden ayıran anlaşmazlığa resmen son veriyor. Sekiz aylık bir süre zarfında karışık bir görünüm arzeden müzakereler sonucu Ankara hükümeti, sonunda dünkü rakipleriyle, düşmanlarıyla anlaşmayı başarmıştır. Mougin artık rahat bir nefes alabilir.

Tecrübeli bir iş adamı olan Bay Salem'in yardımı ile Ankara'daki bakanlıkları teker teker ziyaret eder, inatla Türkiye'deki Fransız tesisinin, Türkiye'de yerleşmiş bir çok Fransız şirketinin davasını azimle savunmayı üstlenir.

İstanbul'un tranvay, elektrik, gaz şirketleri HERACLEE madenleri Mersin Limanı, Osmanlı Bankası, tütün tekeli, Anadolu Demir Yolları vs. Bazıları için bir takım sözleşmenin günün şartlarına uygun şekilde yenilenmesini sağlar. Diğerleri için bir kaç belirsiz vadi sadece özellikle Demir yollarıyla ilgilenmektedir. Ankara hükümetinin yeri (yeniden) satın alma kararından caydırmak için giriştikleri mücadele hususunda "vazgeçmek" kontrolümüzün altında bulunan Türkiye'deki tüm ulaşım vasıtalarından, irtibat araçlarından, irtibatı sağlayan yollardan vazgeçmek ve Alman yahut İngiliz yahut da Alman/İngiliz gruplarına meydanı boş bırakmak demektir. Yakında gözden düşecektir. Sözüün kısası 1924'de şubat ayının sonlarında Fransa'nın Ankara temsilcisi işten atılmıştı. "9 Mart'a kadar maaşım ödenmiş olduğundan görevime tarihe kadar devam edeceğim. 10 Mart'ta İstanbul'da olacağım ve Marsilya'ya giden ilk gemiye bineceğim".¹²⁴

Fransız Romei Hava Yolu Şirketi temsilcisi (Uçak-Gemicilik Şirketi) mümessili ve Petit Parisien Muhabiri: "İyi geçim, dostluk siyaseti henüz değişmedi, hala geçerli diyen Yarbey Mougin'i defetmek istiyorlar. Tabii ki Yarbey Mougin kimsenin ele edemediği ve hala bu sonuçları elde edebilecek yegane kişi olduğu için rahatsız ediyor".¹²⁵ diye Poincare'ye hitaben 29 Şubat 1924'de yazdığı alaylı

¹²⁴ Mougin'in 24 Şubat 1924'de Franklin Bouillon'a yazdığı mektup.

¹²⁵ Jean Schlicklin'in 29 Şubat 1924'de Poincare'ye Mougin hakkında yazdığı mektup. Paul Dumont. a.g.e., s. 88.

mektupta bu durum karşısında duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. 1924 ilkbaharında Fransız seçimlerinin ertesi günü yenilen Poincare neticede yerini geçici olarak anlaşılan solcuların lideri Edouward Herriot'a bırakır. Türkiye'de kendi himayesi altında gerçekleşen devrimle Mustafa Kemal'e karşı duyduğu ilgiyi, hayranlığı gizlememektedir. Bir çok defa Türk davasına yazılarıyla hizmet etmiştir. Meclis başkanlığına seçildikten sonra ilk işi Lozan Antlaşmasını parlamentonun onayına sunmak olacaktır. Fransa ile Ankara hükümeti arasındaki ihtilafa sebep olan, ihtilaf yaratan unsurları bir an evvel ortadan kaldırmak arzusunda, azmindedir.

Herriot 30 Ağustos 1924'de mecliste milletvekilleri barışı resmen kabul edip onayladıktan hemen sonra, Mougine Anadolu'ya dönmesi için uzun bir mektup yazar. Resmi gazetenin bu hususta 25 Ağustos 1924 tarihli milletvekillerinin kamaradaki, meclisteki oturumu ile ilgili olarak hazırladığı raporda Edouarda Herriot şöyle der.¹²⁶ "Bu, Fransa için bir takım temayül (eğilim), müessese ve kuruluşları ile sırf bizimkine benzeyen bir Cumhuriyet'e cesaret vermek değildir. Bu yeni Cumhuriyet çok zorluk, gayret ve sarsıntıdan sonra oluşma temayülü göstermektedir. Bu cumhuriyet bizim manevi evladımızdır. Eğer Türkler karmaşık olaylar ve bizim açığa kavuşturmamız ve açıklamamız gereken hala karanlık kalan şartlarda yeni bir rejim oluşturmaya muvaffak olurlarsa bu Fransız etkisi altında, Fransız hukuk eğitimini sürdüren okullarda, Fransız siyaseti güden eğitim sistemlerinin yarattığı üstün nitelikli dikkate değer kişilerin bu hareketin, akımın önderleri olmalarından kaynaklanmış, ileri gelmiştir. Belki Türkiye'nin 1914'de harbe düşman saflarında yer alarak girmesi gibi feci olaylar, nahoş durumlar, Türkiye bir kaç sene evvel özgürlüğüne, bağımsızlığına adım attığında, bu uğurda gayret sarf ettiğinde, bu anda kendisine uzanan el, sağlanan yardım, destek zamanında gerçekleşseydi, belki önlenirdi."

Bu arada Ankara'ya atanan Mougine bu vesile ile tugay generali rütbesine yükselir. Görevine bir balayı havası içinde başlar. Türk basınının değerli mensuplarının çoğu O'nun dönüşünü Türkiye ile Fransa arasında yeni bir dostluğun, yakılaşmanın bir simgesi olarak görür. Hükümet organı "Hakimiyet-i Milliye" gazetesinin 25 Eylül 1924 tarihli nüshası başmakalesini kendisine ayırır: "nihayet aylardan beri Ankara'ya geleceği bildirilen General Mougine ara-

126 Paul Dumont. a.g.e., s. 89.

mızda. Türklere dostluğu, yakınlığı ile tanınan, iyiliği ile ün yapmış, saygın generali bizim için Ankara'da görmek gerçekten hoş bir duygu. Zeki ve değerli bir insan olan general Mougin'in Ankara'da ve Türkiye'de çok dostu var. Türkler samimiyet, dostluk ve iyiliğin gerçek değerini takdir etmesini bilirler. Gerektiğinde aynı sadakatla karşılık vermeyi bir vicdan borcu addederler. Biz, bizi iyi tanıyan ve ulusal bağımsızlık savaşı esnasında aramızda yaşamış olan General Mougin'in çok faydalı, etkin, yararlı bir rol oynayacağından eminiz."¹²⁷

Tevhid-i Efkâr gazetesine bir demeç veren Mougin: "Ben Türk olsaydım Musul'u geri isterdim."¹²⁸ Bir çok gazetede çıkan bu kısa cümle. Mustafa Kemal ile arkadaşlarının tümünün kalbinde yer etmiştir.

İlgilenmesi gereken bir çok işi arasında okul sorunu acilen Paris'i en çok endişelendiren konuyu oluşturmaktadır. Sayıları takriben yüzü bulan ve dindar bir sınıfın yönetimi altında Türkiye'de faaliyetlerini sürdüren Fransız tesislerinden okulların tümü bağımsızlık, istiklal savaşının bitiminden beri bir çok zorlukla karşılaşmışlar. Mustafa Kemal hükümeti ilkin onlara Türkiye'nin tarih, coğrafya ve Türk dilini "Türkçe'yi" öğretmeye mecbur kılar. Ondan sonra da onların Türk müfettişlerinin gözetimine tabi tutulmalarına karar verir, aynı izleri takiben hocaların tayini ve el kitaplarının seçiminde denetim, kontrol mahiyetinde bir uygulamaya tabi tutulmalarını açıkça belirtir. Nihayet, 1924'ün nisan ayında dini propaganda yaptıkları gerekçesiyle tarikata bağlı dinsel eğitimin uygulandığı okulların tümünü kapatma emrini verir. Bu son önlem, son tedbir tabii ki bardağı taşıran son damla. Lakin Fransa'nın son seçimlerinden beri papaz sınıfının, dindar bir zümrenin tutuculuğunu pek benimsemeyen ünlü kişiler tarafından yönetilmesi, işleri kolaylaştırır.

Paris gerçekten her hususta Mustafa Kemal hükümetini haklı bulur. Solcuların önderliği altında kurulmuş hükümet Türk gözetimini, denetimini kabul eder, bu derslerin Ankara Hükümetinin tayin ettiği hocalar tarafından okutulmasını kabul eder. Türk dilinin, tarihinin, coğrafyasının öğretilmesi gibi hususların zorunlu hale gelmesini kabul eder. Nihayet genellikle dış ülkelerde olduğu gibi Türkiye'deki Fransız tesis ve kuruluşlarının tümünün faaliyetlerini aynı şartlar altında sürdürmelerini kabul eder.

¹²⁷ 25 Eylül 1924 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi.

¹²⁸ 26 Ağustos 1924 tarihli Tevhid-i Efkâr Gazetesi.

Tek bir arzusunu dile getirir, okulların yönetimi altında yaşamak zorunda kaldıkları rejimin özel mülkiyet (bireysel özgürlük), şahsi, ferdi hürriyet, vicdan hürriyeti esaslarına bağlı ve de hükümet veya memurlarının takdirleriyle, her anda, keyfi olarak değiştirilmemesini ön görür.

Bu temeller üzerinde görüşmeye gelen, konuları müzakere etmeye gelen Mougın tabii ki Ankara'daki hükümetle anlaşmakta güçlük çekmeyecektir. Çözümlemek zorunda kalacağı tek sorun tarikatlara bağlı grupların tesislerinde bulundukları haç ve diğer dini sembeler hususudur. Ekim ayının ilk günlerinde İstanbul piskoposluk vekili Cesarano ile üç din adamının oluşturduğu misyon, Eğitim Bakanı Vasif Bey ile müzakerelere başlamak için Ankara'ya gider. Fransız hükümetinin temsilcisi tarafından tavsiye edilip desteklenen bu misyon Mustafa Kemal hükümeti mensupları tarafından kabul edilir. Bir uzlaşmaya varmakta güçlük çekilmez. Hiç bir engel veya sınır tanımaksızın İstanbul'daki Katolik çocukların eğitim gördüğü İstanbul'un üç okulunda dini sembelerin muhafaza (diğer okullarda ise sadece müdür odası ve kilisede) edilmelerini, lakin diğer yerlerde tamamıyla kaldırılmalarını ön görür.¹²⁹

Bu anda en ciddi sorun Osmanlı borç kuponlarının çözümlenmesi ile ilgilidir. Mougın halen Türk hükümeti ve bu kuponları taşıyan kişilerin temsilcileri arasında devam etmekte olan müzakerelerin hızla sonuca ulaşması için girişimlerini arttırmaktan geri kalmıyacaktır. Keza aynı şekilde Türk-Fransız ticaretini geliştirmeye azimle çalışacaktır.

Lozan Antlaşması'nın imzalanışının ertesi günü birçok teşebbüs iyi karşılanmamaktan korktukları için Türkiye ile ticaretten vazgeçmişler, Mougın de bunun üzerine: "örneğin gerçekten Alman ticaret ve sanayii mensuplarıyla çalışmak zorunda kalan gençlerin Türkiye'de Fransızca öğrenmelerinin bize ne faydası olur?" diye sorar. Maalesef durum bugün böyledir. "Bizim katkımızın yarar sağlaması, nüfuzumuzun etkin olması için ilim yönünden bilim, eğitim konuları açısından olduğu kadar, iktisaden de etkili olmalıdır, aksi takdirde bizim Türkiye'ye hiç kimseyi, hiç bir şeyi kötülemeden, sadece roman, ahçı ve dansöz ihraç etmeyi göze almalı"¹³⁰ Fransızlar kısa zamanda herşeyi açıkça görmeyi kabullenmek zorunda kalır. Fran-

129 Paul Dumont. a.g.e., s. 92.

130 Paul Dumont. a.g.e., s. 94.

sız mamülleri, ürünleri müşteriye cezbeder. Fakat çoğu zaman siparişleri çarçabuk aşırı Alman sanayicileridir. Çünkü onların mamülleri genellikle Türk gereksinmelerine uygun, daha ucuzdur ve de temsilcilerinin masrafı göze almaktan kaçınmadıkları, eşsiz bir dinamizm, bir canlılık örneği arz ettikleri görülür. Özellikle Osmanlı borç kuponlarının ödenmesi ile İSKENDERUN sancağı sorunları gibi, bazı anlaşmazlıkların çözümlenmesi gereği hala belirgin olmakla birlikte iki tarafın yaklaşma oyunu ciddiye almalarına her yönden fayda vardır.

Fransa için sorun; Türkiye'deki nüfusunu eski haline dönüştürmek ve mümkün olduğu nisbette çıkarlarını korumaktır. Ankara hükümeti için sorun, esasen Musul üzerindeki iddialarına karşı gelmek için yardım edebilecek dost bir gücün, bir devletin yanında yer almasını sağlamaktır. 1925'in başlarında Musafa Kemal hükümeti Anadolu'nun doğu illerinde Şeyh Sait tarafından yönetilen isyan hareketini bastırmak için Fransızların yardımını, desteğini sağlama gereğini de duyacaklardır. Fransız-Türk yaklaşması birçok dostluk gösterisine sahne olmuştur: ziyafet, nutuk, basınla demeçler, mekik dokuyan delegeler, sevgi dolu mesajların iletilişi vs. . .

Bir önceki görevi esnasında diplomatik misyon ve şeflerinin İstanbul'daki ikametini birçok kere tenkid eden Mougın, yeniden Türk başkentine dönüşünün ardından hemen sonra, tüm büro, ofis ve yazıhanelerin taşınabileceği yeni bir yer aramaya koyulur. 31 Aralık 1924'de Quai D'Orsay'e kentin takriben 1500 m civarında, bahçeli 8 odalık yepyeni bir ikametgahın kiralandığı haberi ulaşır. Paris'te bu tarihte İstanbul elçiliğinin basit bir şubesinin açılması henüz düşünülmemekteydi. Lakin Türk yetkilileri, Türkiye'de temsil edilen ülkelerin misyonlarını şimdiden Ankara'ya taşımalarını istemektedirler. 1925'de Ankara takriben 30.000 kişinin ikamet ettiği, yaşadığı bir kasabadır. Bir hayli tereddüt ettikten sonra nakil fikri benimsenip, kabul edilecektir.

Paris'e Albert Sarraut'nun Türkiye'de Fransa'nın büyük elçisi olarak tayininden kısa bir müddet sonra, Paris'e çağırılan Herriot'un elçisi Mougın, 1925'de Haziran ayının son günlerinde Ankara'dan ayrılacaktı. Hareketinden bir kaç hafta önce, Karadeniz'deki tüm illeri kapsayan uzun bir yolculuğa çıktı. Her yerde ilgi ile, sevgi dolu tezahüratla karşılandı. Yolda, her yerde Fransa'dan O'nun şahsında, hürmet, itibarla söz edildi, saygıyla anıldı. Türk arkadaşları için Mougın gerçekten bir dost, savaşta bir can yoldaşı, bir kardeşti.

IV- Mougin Hakkında Fransız ve Türk Gazetelerinin Yazdıkları:

Louis Mougin ile ilgili Türk ve yabancı gazetelerde birçok yazı yer almaktadır. Elimize geçenlerden değerlendirdiğimiz üzere Le Matin, Paris, Figaro gibi meşhur Fransız gazetelerinde Kasım 1922 -Nisan 1924 tarihleri arasında çıkan makalelere bakacak olursak, yazıların başlıklarının; "Ankara'nın Heyecanı. Lozan Kararları Sabırsızlıkla Bekleniyor." - "Türklerin Gerçek Başkenti ve Direniş Beşiği Ankara'yı Ziyaret" - "Parlamento'nun En Yenisi. Ankara Büyük Millet Meclisi'nin Bir Açılış Oturumu." - "Mustafa Kemal Suriye'de Fransız Mandasına Karşı" - "Mustafa Kemal'in Prestiji Türkiye'de Sâpasağlam" başlıklarını taşıdığı görülüyor.

Makalelerin Mougin ile ilgili kısımlarını tercüme ettiğimizde şu ifadelere rastlanmaktadır.

27.11.1922 tarihli "Paris" gazetesinde "Ankara'nın Ateşi" başlığını taşıyan makalesinde Paul Erio; "Fransa, İstanbul'daki yüksek karakolumuzla ulusal meclis arasında irtibatı sağlamak amacıyla Mustafa Kemal'in talebi üzerine, Anadolu'daki yerini, mevkiini korumuş olan Yarbay Mougin'i, Suriye ile ilgili bir takım bilginin teferruatını milliyetçilerle halletmek, sorunu çözümlemek amacıyla geçen Mayıs ayında Ankara'ya göndermiş, Mougin Türk başkentinde Fransa'yı temsil etmiştir," demektedir. Yine aynı gazetenin 15.1.1923 tarihli sayısında Paul Erio; "Ankara'daki temsilcimiz Yarbay Mougin, Anadolu'ya gitmek için gerekli iznin çıkmasından evvel bana, -Eminim ki üzücü şartlar, zor koşullar altında sürdürmek zorunda kaldıkları yaşamları Mustafa Kemal ve arkadaşlarının hareketlerini hızlandırmalarına sebep olan en büyük etkeni teşkil etmiş, onları bu yola itmiş, bu yola sevketmiştir.¹³¹

Mougin ile Atatürk arasındaki görüşmeler sık sık olmuş ve hatta bir defasında Atatürk Mougin ve gazeteci Pierre Benoît'ı beraber kabul etmişti. Bu kabülü Benoît Paris gazetesinin 18.3.1923 sayılı nüshasında şöyle anlatıyordu: "Beş yüz sene sonra ilk günkü gibi yepyeni görünümü ile, şaşırtacak kadar fevkalade güzel basma resimlerin süslediği sayfalarıyla, koyu renkteki kabıyla, göz kamaştıran parlak cildi saygıyla eline alırken, Mustafa Kemal duyduğu gururun bir ifadesi olarak gözünde parlayan kıvılcımla İran'ın kendilerine

¹³¹ Bilâl Şimşir. Presse Etrangere sur Atatürk et la Révolution Turque, Volume 1, 1922-1924, Türk Tarih Kurumu Basımevi, XXIII. dizi, sayı: 5, Ankara 1981, s. 201.

yollamış olduğu hediyeyi göstermek için Yarbay Mougin'le beni görmeye davet etti: Bu, Timur'a ait olduğu söylenen bir Kur'an idi."¹³²

Gazeteci Benoît bu sefer Le Matin gazetesinin 5. 1. 1924 sayılı nüshasında Mougin için şöyle diyordu: "Ankara'da Türkiye'yi temsil eden Yarbay Mougin, Türk başkentinde 21 ay süren uzun aralıksız ikametinden sonra, tekrar Paris'e aramıza döndü."¹³³

Yine Pierre Benoît, LeMatin gazetesinde, şunları yazıyordu: "Öyle anlaşılıyor ki, Sayın Yarbay Mougin tarafından sunulan bilgilerin tümü, taşıdıkları önem, özel nitelikleri sayesinde; Fransa ve Türkiye arasında asırlık geleneklere uygun olarak, normal ilişkileri oluşturmak amacıyla, bir an evvel anlaşmanın mecliste onayını talep etmeye karar verilmiştir."

Bir başka gazetede Le Figaro'nun 11.4.1924 sayılı nüshasında ise General Duval yazısında şöyle diyordu: "Bize gelince biz, üç sene-den beri Ankara'da Fransa'yı temsil eden; orada herkesin sevgisini ve hayranlığını kazanabilmiş olan; kendisine, şahsına karşı duyulan hislerin yüceliğini ancak orada Ankara'da bulunmuş olan bütün Fransızların takdir edebileceği, Yarbay Mougin'i geri çağırdık."¹³⁴

Diğer taraftan ülkemizdeki gazetelerde de Mougin ile ilgili yazılar çıkmıştı. Örneğin Hakimiyet-i Milliye Gazetesi Meclis'teki başkanlık odasında Fransız Albayı Mougin ve Sovyet elçisi Aralof'un ziyaretini kabulü hakkında habere yer verilmiştir.¹³⁵ Gazetede haber aynen şöyle geçmiştir: "Büyük Millet Meclisi reisi Mustafa Kemal Paşa hazretleri meclisteki odasında Miralay Mojen, daha sonra Rus Sefiri Araluk cenaplarının ziyaretini kabul eylemiştir."

Gazetenin 6.10.1922 tarihli nüshasında ise bu sefer Atatürk'ün Mougin'i ziyaretinden bahsedilmiştir. Bu akşam ziyaretinde Atatürk'ün yanında İçişleri Bakanı Fethi (Okyar) Bey vardır.¹³⁶ Gazetede haber aynen şöyle verilmiştir: "Başkumandan paşa hazretlerinin ziyaretleri-Başkumandan hazretleri Mustafa Kemal Paşa hazretleri

132 Bilâl Şimşir. Presse Etrangere sur Atatürk et La Révolution Turque, Volume-I, 1922-1924, Türk Tarih Kurumu Basımevi. XXIII. dizi, sayı 5. Ankara 1981, s. 201.

133 Bilâl Şimşir, a.g.e., s. 355.

134 Bilâl Şimşir, a.g.e., s. 778.

135 Utkan Kocatürk. Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1988, s. 200.

136 Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 213.

ile dahiliye vekili Fethi Bey- efendi. Dün akşam Miralay Mujani ziyaret etmişlerdir.”

Ziyaretler.

Hariciye vekili Yusuf Kemal ile dün İran Sefiri hazretleri etmişti.

Gazi Kardeşler

Tevhid-i Efkâr gazetesinde 26 Ağustos 1924 tarihli nüshasında ise bu sefer Mougin'in ilginç bir demecine yer verilmiştir: “Ben Türk olsaydım Musul'u geri isterdim.”

Bu kısa cümle Mustafa Kemal ve arkadaşlarının tümünün kalbinde yer etmiştir.

25 Eylül 1924 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi başmakalesini Mougin'e ayırmıştı. Ve şunları yazıyordu: “Nihayet aylardan beri Ankara'ya geleceği bildirilen General Mougin aramızda. Türklerle dostluğu, yakınlığı ile tamnan, iyiliği ile ün yapmış, saygın generali bizim için Ankara'da görmek gerçekten hoş bir duygu. Zeki ve değerli bir asker olan General Mougin'in Ankara'da ve Türkiye'de çok dostu var. Türkler samimiyet, dostluk ve iyiliğin gerçek değerini takdir etmesini bilirler. Gerektiğinde aynı sadakatle karşılık vermeyi bir vicdan borcu addederler. Biz, bizi iyi tanıyan ve ulusal bağımsızlık savaşı esnasında aramızda yaşamış olan General Mougin'in çok faydalı, etkin, yararlı bir rol oynayacağından eminiz.”

Yine aynı gazetenin 8.7.1925 tarihli sayısında da Atatürk'ün 7 Temmuz 1925'de General Mougin'in veda ziyaretini kabulü hakkında haber bulunmaktadır.¹³⁷

V- EK

Mougin İle İlgili Bazı Yazışmalar -Telgraflar.

Mougin ve Mustafa Kemal arasında bulunan büyük sevgi, fırsat buldukça zamanlarını birlikte geçirmelerine sebebiyet vermişti. Beraber oldukları toplantılarının çokluğu, elde ettiğimiz bilgilerde yer almıştır.

Bu bölümde Mougin'in çektiği telgraflar ile yaptığı görüşmelerin yazışmalarını ve özellikle “Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri” adlı

¹³⁷ Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 262.

3 ciltlik kitapta yer almayan Atatürk'ün mühim bir konuşmasını,¹³⁸ öncelikle vermek istiyorum.

EK I

14 Temmuz 1922'de Albay Mougin Tarafından Verilen Ziyafette Mustafa Kemal'in Sunduğu Nutuk.

Sayın Albay'ım,

Fransa'nın ulusal bayramı münasebetiyle verilen yemeğe iştirak etmekten kıvanç duyuyorum. Fransız milleti 14 Temmuz bayramını kutladığı zaman, ben özgürlük ve bağımsızlığa saygı duyan her milletin, bu bayrama kalben iştirak etmekten kendini alıkoyamayacağını sanıyorum. Bu çok tabiidir. Kanlı sayfalarımı hayranlık ve heyecanla okuduğumuz büyük Fransız devriminin kaynağı Fransız milletin yüreğinden fıskırmasına rağmen, doğurduğu sonuçlar dünya çapında, evrensel öneme haizdir.

Bugün kendi özgürlüğü için mücadele eden Türk milletinin bu konudaki hassasiyeti herhalde küçümsenemez. Sayın Albay Mougin politika yapmamayı tercih etmişler. Ben de memnuniyetle kendi arzularına katılıyorum. Lakin devrim ve bağımsızlık adına, sözlerimi tarihi bir kaç hatırayı anlatmakla yetineceğim.

Beyler, 14 Temmuz 1789 tarihine kadar Fransa'daki yönetim ve toplumun değişik birçok kuruluşunun, Avrupa'nın diğer yerlerinde olduğu gibi hala Orta Çağ'dan sıyrılmadıklarını biliyorsunuz. Halkı oluşturan her sınıf kanun ve adalet karşısında değişik bir durum, farklı bir sosyal statü arzederdi. Krallığın yetki sınırı yoktu. Sadece millet çalışıp, didinip, işinden elde ettiği ürünü krallara verirdi. Krallar mutlak güçlerini kuvvetlendirmeye çalışır, ülkelerini birer malikane, halkı da köle sayarlardı. Sefalet ve mahrumiyet milleti bezdirmiş, tahammül edilemeyecek hale gelmişti. Bütün bunlar sonunda zihinlerde beliren fikirlerin, kaynaşıp doruğa yükselmesi ile büyük Fransız devrimi oluştu.

Beyler, devrimin üç ana unsuru vardı. Ülke her şeyden evvel hürriyetlerini elde etme mecburiyetindeydi. Bu devrimin siyasal unsuruydu. Ondan sonra, sosyal unsuru oluşturan halkın farklı sınıflarının faydalandığı imtiyazları ortadan kaldırmak gerekiyordu.

¹³⁸ Paul Dumont. La Turquie et La France a L'Epogue d'Atatürk, Collection Turcica I, Paris 1981, s. 99-102.

Nihayet ülke bu çalışmasının meyvelerini, elde ettiği ürünü; sağladığı geliri kendine saklamak, arzusundaydı. Bu da iktisadi unsuru oluşturuyordu. Bu unsurlar o derece genel bir karakter, bir anlayış taşımaktaydı ki, devrimci, réform zihniyeti tüm Avrupa'ya ve bütün dünyaya yayılmıştı. Buna rağmen, devrim bir hayli güçlkle karşılaşmıştı. Krallar ve asiller devrimin kurtarıcı etkilerine karşı gelmek için her türlü çareye başvurmuşlar, lakin ne Kutsal İttifak, ne de siyasi, askeri tertipler bu akımı durduramamıştı. Aslında hiç bir güç, olayların akışından doğan devrim fikrini söndürememişti.

Beyler, bir milleti herhangi biri, herhangi bir kimse devrime götürebilir. Lakin milli amaca bu devrimle ulaşmak ancak bütün milletin el birliği ile mümkündür. Dünyada bu tür şeylerin gerçekleşmesi, davaların amaçlarına ulaşmasını sağlamak için, ulusal meclislerin işleri ele alması, sorumluluk yüklenmeleri bulunmuş tek yol, tek yöntemdir. Fransızlar bunu idrak etmişler, anlamışlardır. Versailles'da bir araya gelen Etats Généraux Mayıs 1789'da ulusal meclis adını alarak kendilerini tüm Fransız milletinin gerçek temsilcileri ilân etmişlerdi. Kral korktuğundan sarayın tartışmaların karara bağlandığı büyük salonu kapattırması, Milletvekili Guillotin'in tavsiyesi üzerine Versailles'in Jeux de Paume salonu, meclisin toplanması için uygun görülmüştü. Bizimkiyle bir tür benzerlik arzeden bu salon hussunda size bir kaç sözüm var. Michelet bu salon hakkında konuşurken kasvet, üzüntü veren, mobilyası olmayan, çirkin derdi. Lakin gene daha iyiydi. Meclisin o günkü durumu daha sadeydi, daha gösterişsizdi. Lakin milleti daha iyi bir şekilde temsil ediyordu. Milletvekilleri sadece bir kaç tahta sıra bulunduğundan bütün gün ayakta durmak zorunda kaldılar. Meclisin üyeleri arasında dimdik duran meclis başkanı Bailly Fransa'ya gerçek hürriyetini verecek anayasa esaslarını saptamadan önce birbirlerinden ayrılmamaya and içtiklerini belirten metni ellerinde tutuyordu. 25 Haziran'da kralın görevli bir elçisi, milletvekillerinin dağılmalarını öneren emrini ulaştırmak için meclise vardığında; toplantıda bulunan ulusal meclisin hiç bir emri dinliyemeyeceği yanıtı ile karşılaştı.

Mirabeau kalktı ve dedi ki: "Gidin ve sahibinize burada milletin iradesi, arzusu ile bulunuyoruz ve biz buradan ancak süngü kuvveti ile çıkacağız."

16. Louis emrivakiyi kabullenmek zorunda kaldı ve meclisde kurucu meclis ismini aldı.

Beyler, bu duruma, rağmen, kral yenilgiyi hiç bir surette kabul etmek istemedi ve büyük çoğunluğu yabancıların oluşturduğu birçok alayı Paris'in etrafına yığdı. Kralın bu tutumunu, suçlayan Bakan Necker kovuldu, bu haberi Paris halkının tümü heyecanlı, üzüntüyle karşıladı, sözü edilen Bakanın Portresi Paris sokaklarında gezdirildi. Halk silah talep ediyordu. Invalides Otel'i saldırıya uğradı ve arada toplanan silahlar ele geçirildi. Halk "Bastille'e! Bastille'e!" diye bağırıyordu. Halk ancak bu lanetli zindanı işgal etmekle iktikam hislerini tatmin edebilirdi. Öfkeli, şiddetli bir dalga gibi Bastille'e saldırdı. Bastille'i zorladı. Kanlı bir mücadeleden sonra, Paris'liler, bu baskı ve şiddet simgesini işgal ettiler. Büyük sayıda suçsuz kişilerin ıstırapının yankısını aksettiren, Bastille'in duvarları son taşlarına kadar yıkıldı. Yıkılan bu anıt alalade bir bina değildi. Yıkıntuların altında halkı ezen sömüren, baskı altında tutanların yetkisi son buluyordu.

Beyler, işte bundan dolayı 14 Temmuz günü devrimin zaferi elle tutulur bariz bir şekil aldığından Fransızların ulusal bayramı haline gelmiştir. Bu ulusal bayram münasebetiyle sayın albay Mougin'e tebriklerimi sunar, ayrıca 14 Temmuz'u tarihe kaydetmiş bir milletin evladı olarak da kutlarım.

Beyler, bizim de mütareke yıllarında toplanan bir meclisimiz vardı. Dağıtılmış millet yeni bir meclisin seçilmesini sağlamış ve milletvekillerini başkente yollamıştır. Bu meclis bir takım saldırıya maruz kalmıştır. İçte ve dışta düşmanlar milletin şerefine, bağımsızlığına iktisadi, sosyal yaşamına ve de tabii haklarına kastetmek, için mütabakata vardılar.

Hak ve adalet yüzyılı olarak kabul edilen 20. yüzyılın ortalarına doğru Türk milletinin 130 yıl evvel Fransız milleti gibi bir baskı ve şiddet yönetimine maruz kalması iyi bir gözle karşılanmıştır. Türk milleti, tanınmayan ve ayak altına alınan haklarını müdafaa etmek için baş kaldırmıştır. Bu başkaldırma kendisi için bir hak ve görevdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve onun hükümeti bunların sonucudur. Beyler, dünyayı yönetenlerin daima akıllarında tutmaları gereken bir gerçek vardır. Fikirler hiç bir zaman şiddet ve baskı ile yokedilemez, ateş ve kılıçla zihinlerden silinemez. Hatta halkın maruz kaldığı gaddar hareketlerin onu güçlendirdiği bir gerçektir. Büyük Fransız devrimi 130 yıl evvel hürriyet ve bağımsızlık aşkı ile dolu bir milletin nasıl gerçekten mucizeler yaratabileceğini ispat etmiştir.

1792 ve 1794 'de ulusal güç ve gururla yaratılan ordular, toprak-taki otlar gibi aniden ortaya çıkıp, ulusal toprağı çiğnemek için saldıran büyük düşman ordularını bozguna uğratmışlar, Fransız tarihine Jemmapes ve Valmy zaferlerini ilave etmişlerdir.

Devrim orduları düşman yalnız ülkeden atmakla kalmamış, karşı taarruza geçerek bütün Belçika ile diğer birçok bölgenin Fransa'ya ilhakını sağlamıştır. 100.000 kişiden oluşan Avusturya ordusunu yenen ve onu çekilmeye zorlayan General Jourdan'ın kumanda ettiği Fransız ordusunun zaferinin sebebi ve sırrını bilenler yürekleri birlikte çarpan kişilerden oluşan ve İzmir'in işgalinden sonra kurulan ulusal ordunun, neler yapabileceğini kolayca tahmin edebilirler.

Beyler, bizim başkaldırmamıza ve mücadelemize sebep olan nedenler; Fransızları bu kahramanca hareketlere iten nedenlerden ne daha güçsüz ne daha mantıksızdır. Ümid ederim ki, bugünkü Fransa'nın evlatları, hürriyet ve bağımsızlığı uğruna binlerce evladını gömen ve insan hâklarını müdafaa için, gösterdiği fedakarlığı düşünen; insanlığa yüce fikirleri aşılıyan bu devrimci ve vatanperver ülkenin. Fransa'nın bugünkü evlatlarının; Türkiye'nin bu konudaki haklı davasını gerçeklerle teyid ettiğini sanıyorum. Sözlerime tekrar sayın Albay Mougin'i kutlamakla son veriyorum. (Denizşir Arşivleri II Apom 34)

2-Mougin'in 30 Ağustos Zaferini Kutlayan Telgrafı:

Mougin Hariciye Vekâletinden Takiben
Başkumandan Mustafa Kemal Paşa
Hazretlerine.
Ankara, 7/9/1922

Miralay Mougin tarafından tevdi olan telgrafnamenin sureti mütercemei berveçhi zir maruzdur:

"Türk ordusunun muhteşem taarruzu dolayısıyla General Gouraud bir Fransız Generali olarak Türk makamatı askeriyesine taberikatını iblâğ eylemeye beni memur etmiştir. Mougin."¹³⁹

3-Mougin'den Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beye (General Gouraud'dan Mustafa Kemal Paşa'ya) Telgraf.

139 Bilal N. Şimşir. Atatürk İle Yazışmalar I, (1920-1923) Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara 1981, s. 249.

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'den
Bursa'da Başkumandan Mustafa Kemal
Paşa Hazretlerine.
Ankara, 18.10.338 (1922)

Tel.
No. 5778/238

1- General Gouraud'nun Miralay Mösyü Mougin vasıtasıyla Zatı Fahimanelerine keşide edilmek üzere gönderdiği telgrafnamenin sureti mütercimesi ikinci maddede maruzdur efendim.

2- "Mudanya Mütarekesinin imzalandığını haber aldım. Türkiye'nin makasıdı milliyesinin askerlerinin şecaati ve Fransız Cumhuriyeti Hükümetinin muaveneti ile tahakkuk etmiş bulunmasından dolayı tebrikatımın Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine arzını rica ederim."¹⁴⁰

EK II

General Gouraud'ya Mektup.¹⁴¹
Sayın Generalim,

17 Eylül tarihli mektubunuzu bugün aldım. Harekettan söz etmeden önce size gümrük sorunlarıyla ilgili karşılaştığım zorlukları dile getirmek istiyorum. Ben ancak 25 Eylül'de telegraflarınız sayesinde müzakerelerin hangi tarifelere bağlı olduğunu, hangi tarifelere istinaden askıda kaldığını öğrendim. O zamana kadar hükümetin daha yumuşak davranması katı tutumundan vazgeçmesi için benden ısrar etmemi talep etmişsiniz. Diğer taraftan hakanlar kurulunun sözü geçen yegane üyeleri, yetkili bakanları Mustafa Kemal'e katılmak üzere İzmir'e gitmişler. Her halükarda buna rağmen elimden gelen her şeyi yaptım, hiç bir şeyi esirgemedim. Bakanlarla görüştim, kalkanlar beceriksiz, korkak kişilerdi. Çalıştıkları yerleri gördüm ve de size bunu ne şekilde başardığımı söylemiyorum lakin belgelerle ilgili olarak bağlantı sağlamamın yolunu buldum. Bay Franklin Bouillon'u İzmir'de ziyaret etmekten vazgeçtiğimi General Felle'ye bildirdim. Ve O'na "General Gouraud'nun Suriye için hayati saydığı gümrük sorunları hususunda gönderdiği telgraflar bizi gittikçe sıkıştırıyor. Neticede bundan dolayı Ankara'da kalmaya karar verdim" dedim.

¹⁴⁰ Bilâl Şimşir, a.g.e., s. 410.

¹⁴¹ Paul Dumont, a.g.e., s. 103-104.

Zaten Bay Franklin'in buraya gelmesini ümid ediyordum. Nihayet İzmir'den döner dönmez kendim şahsen Paşa ve Yusuf Kemal Bey'le görüştim. Ve bugün 7 Ekim'de almış olduğum bir notu size telgrafla bildiriyorum. Bu sorunlar hususunda da, yanıtlarıyla tatmin olduğunuz diğerlerin tümünde olduğu gibi, bütün kalbimle etkinliğimi bu uğurda harcadığımı size içtenlikle söyleyebilir, açıklayabilirim.

Genel tarifede talep ettiğiniz 2/3'lük indirimi mümkün olduğu kadar savundum. Sınır hususunda hiç bir şeyden haberim yok.

Çektiğiniz tebrik telgrafı tüm muhitlerde, bütün çevrelerde olağanüstü bir etki yarattı. Mareşallerin yanıtlarını size ulaştırdım. Dış İşleri benden basının bu tebrikleri yayınlamasını talep etmişti, ben bu tür bir yetkiyi vermeyi uygun görmedim. Hiç bir engel teşkil etmediği kanıdaysanız her zaman bunu yapmak için vakit kalacak, hiç bir zaman geç kalmıyacaktır. Benim telgraflarım size günü gününe olup biteni bildiriyor, olayları anında iletiyor, ulaştırıyor.

Operasyon, Paris'ten hareketimden sonra General Buat'ın bana açıkladığı ve önce İsmet Paşa'ya Akşehir'de, sonra da Mustafa Kemal'e Ankara'da sunduğum ve müzakere ettiğimiz plana göre başlatıldı. Bu plan Fevzi Paşa tarafından benimsendi ve herşey en küçük teferruatıyla halledildi. İmkan dahilinde bir araya getirilmeleri mümkün, eldeki mevcut kuvvetlerle orantılı bir cepheye saldırmalı. Bağlantıları kesmek için süvari sınıfı geçirmeli, yarmalı sonra açılmalı.

Saha seçimini hatları aşmaya hazır süvari tümenlerinin, bölüklerinin dördü ve üçü yedekte, oniki bölüğün saldıracağı cephenin genişliği hususlarını uzun uzadıya tartıştık. Bu, umutlarımızın ötesinde bir başarı sağladı. Başarıdan emindik, lakin bu tür bir başarıdan, (bu tür birinden) asla! Ajanslar (haber ajansları) size Mustafa Paşa'nın mecliste verdiği nutku iletmişti. Ben onu biraz karışık, karmaşık buldum. Sonunda İsmet Paşa'nın yaptıklarını içeren gayet iyi bir özet var. Zaten Paşa'ya sözünü ettikten sonra hareket hakkında özlü bir rapor sunmayı düşünüyorum. (Denizaşırı Arşivleri. II Apom 36)

EK III

Mougin'in Gözüyle Cumhuriyet'in İlanı.¹⁴²

1-29 Ekim 1923 tarihli telgraf no: 435 ve ardındaki telgraflara istanaden dünden beri yani 28 Ekim'den sonra Mustafa Kemal'in

¹⁴² Paul Dumont, a.g.e., s. 105-106.

mutlak bir yenilgiye uğradığı söylenebilirdi. Parti O'nun fikrini ve onayını, almadan bir bakanını seçiminde karar kılmıştı.

O sabah parti tekrar bir araya geldi ve bir yer değişikliği oldu, milletvekillerinin çoğu İsmet Paşa'nın Meclis Başkanlığı'nı üstlenmesi hususunda ısrar ederek meclisin 2. başkanlığına geçecek olan Fethi Bey ve Ulusal Savunmada Kazım Paşa'nın yerini alacak Ali Fuat Bey'den mada, bakanların tümü yerlerini koruyacaklardı. İsmet Paşa ise (red) kararında ısrar ediyordu. O zaman Rauf Bey akla geldi lakin O'nun yokluğu orada bulunmayışı anında onayına imkan veremiyordu ve (kriz) durum devam eder, uzayabilirdi. Meclis güçsüzlüğünü kanıtlıyordu. Daha şimdiden, dağılmadan söz ediliyordu. Öğleden sonra parti (oturum için) tekrar toplandı, zorluktan sıyrılmamanın imkansızlığı karşısında milletvekillerinden bazıları Mustafa Kemal'den, seçilmesini arzuladığı adayların isimlerini belirtmesini açıkça talep ettiler. O ana kadar Mustafa Kemal bu üç gündür devam eden tartışma ve müzakereleri katılmadan takip etmiş, milletvekillerinin kendi oyunlarına gelmelerine seyirci kalarak, olayların akışını büyük bir sükunetle izlemişti. Lakin söylenenlere bakılırsa kendisine sunulan teklif karşısında zor durumda kalmıştı. Ben bilakis bunu beklediğini sanıyorum. Bir an için düşünme talebinde bulundu, oyun oynanmıştı.

Türkiye nedense şaşkınlık yaratan beklenmedik olayların ülkesidir. Beş dakikalık, bir kuluar kampanyası sonucu meclis toplanmaya karar verdi. 18:30'da yeni anayasadaki maddeleri görüşmek için toplandı. 20:45'de Cumhuriyet ilan edildi. Aynı zamanda bakanlar feshedilmiş, kriz ortadan kalkmış, İsmet Paşa Cumhurbaşkanı tarafından üyelerini, bakanlarını seçeceği yeni kabineyi oluşturmak için seçilmişti.

Mustafa Kemal prestijini arttıran, güçlendiren ve kendisinin duruma daima hakim olmasını sağlıyan güçleri kendisine kazandıran bu girişim, durumunu üstünlüğünü bir daha ispatlamıştır.

İlan (Cumhuriyet'in ilanı) 101 top atışı (salvosu) ve gece yarısı 12'de hala devam eden eğlencelerle kutlanmıştır.

Mougin

2- 30 Ekim 1923 Tarihli Telgraf.

Öğleden sonra Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanlığı tayini münasebetiyle Ankara'da dış ülkelerin temsilcilerinin tebriklerini

kabul etti. Ben oraya Ankara'da bulunan ve bana refakat etmek için ısrar eden Fransızlarla, takriben 10 kişiyle gittim.

Bir kaç kelimeyle yanıtla ve de onları herkesten evvel kabul etmekle vatandaşlarımızın bu teşebbüslerinden ne kadar hoşnut kaldıklarını belirtmişler. Onlara Fransa'nın Cumhuriyet'e yönelik amacının tüm dünya cumhuriyetlerine yol gösteren kılavuzu olduğunu ve Türkiye'nin de bunu hatırlamaktan geri kalmıyacağını ilave ederek teşekkür etti.

"Tüm Genç Türklerin kalplerinin önceleri Fransa'da ki tek kelime; Cumhuriyet kelimesine titrediğini unutamayız." dedi.

Ardından devam eden bir konuşma esnasında Mustafa Kemal Paşa harpte uyguladığı aynı prensipler, aynı esaslarla takip ettiği "manevra"sını bana açıkladı. izah etti. "Huzurunu kaçırmak, sonra da saldırarak şaşkınlık, karışıklık yaratmak!"

29 Ekim'de saat 16'da ikisi hariç en iyi dostları bile planını bilmiyordu.

Mougin

(Deniz aşırı Arşivleri II Apom 29)

EK IV

Türk-Fransız İlişkilerinin Yeni Şekli. (Mougin'in İsmet Paşa İle Ankara'daki 2. Görevine Başlarken Yapılan Görüşme.)¹⁴³

Ankara 25 Ekim 1924

Gelir gelmez meclis başkanı ile görüşme.

— Size çok detaylı, bir şekilde bildireceğim.

— Türk Hükümeti normal, düzenli diplomatik ilişkilerin süratle tekrar başlatılması arzusunda.

Ankara'ya 15 günde dönecek olan Cumhurbaşkanı ile konuyu müzakere etmeden taahhüt altına girmekten kaçınan İsmet Paşa Fransız Cumhuriyeti'nin Türkiye'de Türkiye Cumhuriyeti'nde ancak tek bir elçi bulundurabileceği kanaatinde; diğer taraftan ikametgahın elçimiz için bırakıldığına dair taahhüt ettikleri Ankara'daki sahanın daima emrimizde olması hususunda ısrar ediyor. Ülkeyi yönetenlerin, idare edenlerin Fransa'ya karşı tutumları mükemmel! İsmet Paşa

¹⁴³ Paul Dumont, a.g.e., s. 107-108.

heyecanla bana "Şahsınız ve hükümetinize karşı Türklerin duyduğu büyük minnettarlığı" dile getirdi. Bay Herriot'un beyanından sonra 2 ülkenin tamamiyle birleşeceği anın geldiğini hissediyorum, bu anın geçmesine izin vermemeliyiz.

Bir üçüncüsü araya girmeden, ikimiz anlaşabildiğimiz takdirde başarı mutlaktır. Büyük Millet Meclisi'ndeki beyanlarınız, ilişkilerin tekrar başlaması hususunu ele alma tarzımız ve hareketimden evvel bunu arzetme dileğiniz İsmet Paşa'yı uygulandırmış, birçok defa size teşekkür etmemi benden ısrarla istemişlerdi.

Meclis Başkanı'nın ortaya attığı sorunları telraflarım size anında ulaştırmıştır. Bir zamandan beri basın tarafından sözü edilen ve ona hiçbir bilgi, izahat veremediğim gelecek elçilerin şahsiyetleri onu pek etkilemişe benzer. Milli Eğitim Bakanı ile yapacağım görüşme esnasında İstanbul'da toplayabildiğim tüm bilgi ve talimatınızla yetineceğim.

Mougin

(Denizaşırı Arşivleri II Apom 37)

SONUÇ

Mougin bir Türk dostuydu.

1919 yazının ortasından itibaren Anadolu'da hazırlanan mücadelenin ne tür bir netice vereceği, ne tür bir sonuca ulaşılacağından henüz kimsenin önceden tahmin edemeyeceği bir zamanda Mustafa Kemal'in tarafını tutmuş, o tarihten itibaren daima Mustafa Kemal ve arkadaşlarının yanında kalmış, görevine en zor anlarda bile sadık kalmış, yeni Türkiye ile Fransa arasında yakınlaşmayı sağlamak için yılmadan canla başla çalışmıştır.

Büyük Türk dostu Mougin'in Türkiye'ye duyduğu bu sevgi, bu hayranlık gerçekten hiçbir çıkar, hiçbir karşılık beklemeden, bir amaç gütmeyen, içten gelen ulvi bir his yüce bir duygu muydu? Tabii ki bu, sorulacak bir sualdir. Aslında yukarıda özellikle altı çizilerek belirtildiği gibi Mougin'in belli başlı görevlerinden bir tanesi Fransa'nın mali, iktisadi, kültürel çıkarlarını Türkiye'de savunmaktı ve görünürde bu hedefi hiçbir zaman gözünden ayırmadığı, bu amacından hiç vazgeçmediği göze çarpıyor. Göze çarpan bir diğer husus da Mougin'in aynı zamanda Mustafa Kemal'le gerçekleştirdiği hareketin samimi bir hayranı oluşudur. O, Mustafa Kemal'in gerçekleştiren-

diği bu devrimi 130 yıllık bir aradan sonra tarihin bir tekerrürü ve Fransız ihtilali'nin bir benzeri olarak görüyor ve kabul ediyordu. İşte bu durum O'nu etkiliyordu.

Mougin'in Mustafa Kemal tarafından gerçekleştirilen devrim hareketine ve yenileştirmeye yönelik esaslara karşı duyduğu katıksız heyecan, hayranlık, coşku O'nun gösterdiği dostluğun temelini oluşturuyordu.